

20. 2/2

Орел/х

Клементина Гмн.

329.14

2-72

1931/х



Հնչակեան Գուսակերութեան Հրատարակութիւն

0334

Ծ Ր Ա Գ Ի Ր

ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ԶՈՐՐՈՐԴ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆԴԵՐՄ. ՄԵՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎ

ԿԻՆԸ 5 ՖՐԱՆԿ



Փ Ա Ր Ի Զ

Տպ. Յ. Բ. ԹԻՐՈՒՄԵԱՆ

227, Boulevard Raspail, 227

1931

15 JAN 2010

Հնչակեան Կուսակցութեան Հրատարակութիւն

329.14

Հ-72

Ծ Ր Ա Գ Ի Ր

ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ԶՈՐՐՈՐԿ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

1 ՀԱՄԻՇՐԶ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎ

ԳԻՆԸ 5 ՖՐԱՆԿ



Փ Ա Ր Ի Ձ

Տպ. Յ. Բ. ԹԻԻՐԱՊԵԱՆ

227, Boulevard Raspail, 227

1931

10334

06. 2013

20.2/2

Յաճախ կը պատահի որ, հայ զանազան շրջանակներու մէջ, կը խօսին, նոյն իսկ ջերմօրէն կը վիճաբանին Ս. Գ. Շնչակեան հոսակցութեան վրայ, ումանք՝ թագուն նպատակներով, ուրիշներ՝ տգիտութեամբ, անտարբերութեամբ եւ կամ միայն ժամանակ անցնելու համար, առանց որոշ գաղափար կազմած ըլլալու այդ հոսակցութեան ծրագրին վրայ: Շնչակեանութիւնը շատերուն խօսակցութեան, վիճաբանութեան եւ քննադատութեան նիւթ է եղեր, եւ է այսօր ալ, լոկ ա՛յն պատճառով որ ան, ծնունդ հայ իրականութեան, 44 երկար տարիներէ ի վեր, կը գործէ հայ ժողովուրդին զանազան խաւերուն մէջ՝ իր հոգածութեան մասնաւոր առարկայ դարձնելով նոյն ժողովուրդին խոնարհ կամ աշխատաւոր դասակարգը, դասակարգ որ, ինչպէս ամէն կազմակերպութեամբ ժողովուրդի մէջ, հայութեան ալ գոյութեան պատճառն եւ անոր նշանակաւոր ու բարոյական բարգաւաճումին միակ գործօնն է:

Ի՞նչ է Շնչակեան հոսակցութեան ծրագիրը, ի՞նչ է անոր դաւանանքը, որո՞նք են անոր ընկերային եւ քաղաքական ձգտումները, որո՞նք են անոր ընդգրկած սկզբունքներն ու ընտրած ուղին, ինչո՞վ կը զանազանի ան հայ կեանքին մէջ գոյութիւն ունեցող միւս հոսակցութիւններէն:

Ահա այսպիսի եւ նման հարցերու պատասխանելու եւ հասարակութիւնը լուսաբանելու նպատակով լոյս կ'ընծայուի Ս. Գ. Շնչակեան հոսակցութեան ծրագիրը, որ հրատարակուեցաւ 1888ին, այսինքն հոսակցութեան հիմնուելէն մէկ տարի յետոյ:

ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

Փարիզ, 30 Մարտ 1931



3294-2002 (1591-2002)

Ծ Ր Ա Ք Ի Ր

ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Բ Ա Փ Ի Ն Ա .

Մարդկութեան ահադին մեծամասնութիւնը կազմող աշխատակոր, արդիւնաբերող դասակարգի կատարեալ ազատումն (émancipation) ամէն շահագործութիւնից եւ սեփականազուրկ ստրկական դրութիւնից, որոնց հա ենթակայ է կապիտալիստ, սեփականատէր ու իշխող փոքրութիւ դասակարգի կողմից — կը լինի միմիայն այն ժամանակ, երբ արդիւնաբերութեան բոլոր ոյժերի ու միջոցների, որակիւք են հողը, գործարանը, հանքերը, հաղորդակցութեան ու նիւթական յարաբերութեան ամէն միջոցները, եւայլն; *Լա. Կոյսա*

Ծ Ր Ա Ք Ի Ր

ՀՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Բ Ա Ժ Ի Ն Ա .

Մարդկութեան ահագին մեծամասնութիւնը կազմող աշխատաւոր, արդիւնաբերող դասակարգի կատարեալ ազատումն (émancipation) ամէն շահագործութիւնից եւ սեփականագործկ ստրկական դրութիւնից, որոնց նա ենթակայ է կապիտալիստ, սեփականատէր ու իշխող փառութիւ դասակարգի կողմից — կը լինի միմիայն այն ժամանակ, երբ արդիւնաբերութեան բոլոր ոյժերի ու միջոցների, որախիք են հողը, գործարանը, հանքերը, հաղորդակցութեան ու նիւթական յարաբերութեան ամէն միջոցները, եւայլն, *կանոնաւոր*

Ազատութեան արդիւնաբերող դասակարգի՝ նշանակում է ազատութեան ամեն մարդու, երկուսեւորին էլ պատկանող, նշանակում է հասարակական-տնտեսական կատարեալ ազատութիւն ամբողջ մարդկութեան:

Ներկայ քաղաքակիրթ մարդկութեան հասարակական՝ կապիտալական կոչված՝ կազմակերպութեան պայմաններն, իրանց զարգացման ընթացքում, իրանց արգանդից, իրանց ձեւերի միջից բնական կերպով ծնունդ են տվել ու առաջացրել սեփականատիրութեան մի նոր ձեւի ամեն մտաւոր ու նիւթական տարրերը: Այդ նոր ձեւն է՝ արդիւնաբերութեան բոլոր միջոցների ու արդիւնքի սեփականութեան հաւաքական (collectif). հաւաքական ձեւը, որով նրանք կը լինեն ընդհանուր սեփականութիւն արդիւնաբերող հասարակութեան:

Իր այդ պատմական նպատակն ու գործն ի կատար ածելու համար, ամէն քաղաքակիրթ երկիրներում, արդիւնաբերող դասակարգը պէտք է կազմակերպվէ իբրեւ քաղաքական ինքնաձայնաչ ու ինքնուրոյն կուսակցութիւն

Շուրջ արամադրութեան տակ գտնված ամեն հասարակական ու քաղաքական միջոցները գործ դնելով եւ բոլոր երկրներից իրար հետ միանալով, ձգտէ կատարել կոմիւնիստական, սոցիալական յեղափոխութիւնը: Այդ յեղափոխութեամբ արդիւնաբերող դասակարգն իր ձեռքը կը գցէ քաղաքական ղեկը, խլելով այն ներկայումս իշխող դասակարգից, վերջ կը դնէ տարբեր դասակարգերի գոյութեան ու նրանց մէջ եղած դասակարգային կռուին եւ կը հաստատէ սոցիալական հասարակական կազմակերպութիւն:

Այդ հասարակական կազմակերպութիւնն իրական կարելիութիւն կը տայ, ուղղակի ժողովրդային օրէնսդրութեան ձեւի տակ, ամբողջ հասարակութեանը եւ իւրաքանչիւր անհատին միջամտելու, քննելու ու վճռելու բոլոր հասարակական գործերն ու դրանց կարգադրութիւնները. այդ կազմակերպութիւնը լիառատ ու անբռնաբարելի կերպով կը նպաստէ իւրաքանչիւր անհատի եւ ամբողջ հասարակութեան բոլոր անհատական, տնտեսական ու հասարակական ոյժերի, բնութենականութիւնն-

րի ու կարողութիւնների լիակողմանի ու կատարեալ զարգացման եւ ներդաշնակ ու որոշ կերպով կը կանոնաւորէ հասարակական ու տնտեսական բոլոր յարաբերութիւնները:

Դա է արդիւնաբերող դասակարգի պատմական ձգտումն ու նպատակը՝ կապիտալական արդիւնաբերութեան տիրապետութիւն ունեցող ամեն երկիրներում. դա է այդ երկիրների նաեւ սոցիալիստ-ռամկավարականների ձրգտումների նպատակակէտը: Դա՛ է այն հասարակական կազմակերպութիւնը, որ երեք լծի տակ ճնշված՝ իբրեւ իր ձգտումների իդէալ, իբրեւ հեռաւոր նպատակ՝ դրել է իրան «Հընչակը» եւ իր Կուսակցութիւնը:

Բ Ա Ժ Ի Ն Բ .

Հայ Ժողովուրդը ներկայումս գտնվում է միապետական-քաղաքական կարգերի տակ, որոնց կառավարական, հարկային ու ֆինանսական սխտէմներն աւերիչ են նրա համար. նա գտնվում է նաեւ այնպիսի տնտեսական մի շրջանում, երբ մի կողմից սկսել են ծագել արդիւնաբերութեան կապիտալական կերպեր եւ, միւս կողմից, չարունակ ընկնում ու քայքայ-

վում են տնտեսական նահապետական կերպերը: Այդ բոլոր պայմանների շնորհով է, որ հայ սոցիալիստ-ռամկավարականի համար սոցիալիստական հասարակական կազմակերպութեան իրագործումը հայութեան մէջ՝ յայտնվում է հեռաւոր նպատակ, եւ նրա գործունէութեան ու ձգտումների առաջ ներկայանում է մէկ ուրիշ անմիջական պահանջ, իբրեւ մօտակայ նպատակ: Ահա հէնց այդ մօտակայ նպատակն է, որ գործնականապէս դրված է հայ սոցիալիստ-ռամկավարականի, հայ յեղափոխականի առջեւ, Հնչակեան Կուսակցութեան առջեւ:

Այդ մօտակայ նպատակը կայանում է հետեւեալում. — Յեղափոխել ու ոչնչացնել միապետական կարգերը, փրկել հայ Ժողովրդին իր ընդհանուր ստրկական դրութիւնից, տալ նրան քաղաքական կարելիութիւն միջամտելու քաղաքական գործերում, վերացնել այն խոչընդոտները, որոնք արգելք են լինում նրա տնտեսական զարգացման, առհասարակ նրա կուլտուրական առաջդիմութեան, ստեղծել քաղաքական պայմաններ, որոնք այխտառաւոր

դասակարգին միջոց տան ազատ կերպով արտայայտելու իր ձգտումներն ու պահանջները, առելի ու առելի բարեխաւելու աշխատանքի ծանրը պայմանները, դասակարգային զխտակցութիւն ձեռք բերելու ու կազմակերպւելու իրրեւ ինքնուրոյն քաղաքական մարմին՝ եւ դիւրացնելու նրա այն բոլոր հասարակական ջանքերը, որոնք պէտք է, ամեն տրամադրելի հասարակական պայմանների միջոցով, նպատեն նրա առաջխաղացութեան դէպի հեռաւոր նպատակը:

Այդ բոլոր նկատումների հիման վրայ Հընչակեան Կուսակցութեան մօտակայ նպատակն է — կռիւ մղել՝ միապետական կարգերը տապալելու համար եւ նրանց փոխարինելու հանրային ռամկավարական սահմանադրական կարգերով, որոնց հիմնական պայմանները պէտք է լինեն հետեւեալները. —

1) Մշտական ժողովրդային ներկայացուցչութիւն, Օրէնսդիր ժողով, ընտրված ժողովրդային ընդհանուր եւ ուղղակի քուէարկութեամբ: Օրէնսդիր ժողովը պէտք է ունենայ բոլոր իրաւունքները քննելու ու վճռելու եր-

կրի քաղաքական, տնտեսական ու հասարակական բոլոր հարցերն ու օրէնքները: Նա պէտք է ունենայ օրէնսդրական ամեն իրաւունք:

2) Նահանգային ընդարձակ ինքնավարութիւն:

3) Համայնական ընդարձակ ինքնավարութիւն:

4) Համայնքը տէր է եւ ամեն իրաւունք ունի ընտրելու — վարչութեան անդամներին, հասարակական ամեն պաշտօն, ոստիկանութիւն, դպրոցական հոգաբարձութիւն եւ այլն:

5) Թէ Օրէնսդիր ժողովի համար եւ թէ՛ նահանգային ու համայնական ինքնավար վարչութիւնների համար ներկայացուցիչներ ընտրելու, որպէս եւ ընտրելի լինելու իրաւունք ունի ամեն չափահաս քաղաքացի, առանց խտրութեան ազգութեան, դասակարգի ու կրօնի:

6) Բոլոր քաղաքացիներին, առանց ազգութեան ու կրօնի խտրութեան, կատարեալ հաւասարութիւն օրէնքի առաջ:

7) Կատարեալ ազատութիւն մամուլի,

խօսքի, խղճի, դուժարման, ընկերութիւնների եւ ընտրական ազիտացիայի:

8) Ամեն քաղաքացիի անձն ու բնակարանն անձեռնմխելի են:

9) Եկեղեցին կառավարութիւնից զատված է. նա պահպանվում է միմիայն իր յաճախորդների օժանդակութեամբ:

10) Ընդհանուր ժողովրդի գինաւորութիւն: Ողորդ ժամանակն՝ ազգային միւլիցիա:

11) Ընդհանուր, աշխարհական (laïque) պարտաւորեցուցիչ կրթութեան սիստէմ: Կառավարական օժանդակութիւն չքաւորներին:

Ժողովրդի տնտեսական դրութիւնը բարենորոգելու վերաբերութեամբ անհրաժեշտ է՝ վերոյիշեալ քաղաքական իրաւունքները ձեռք բերելով եւ դրանց հիման վրայ՝ ձգտել իրականացնելու հետեւեալ պայմանները. —

1) Հարկային ներկայ սիստէմի վերացումն եւ հաստատումն հարկային առաջադիմող սիստէմի՝ որոշ չափի կարողութիւնից վեր:

2) Անուղղակի հարկերի իսպառ ոչնչացում:

3) Գիւղացուն ազատել ամեն տեսակ պարտքերից:

4) Համայնքի կամ կառավարութեան օժանդակութեամբ ներմուծել հողի մշակութեան մեքենայական սիստէմ, ըստ որում այդ մեքենաները դարձնել սեւիականութիւն համայնքի:

5) Կազմութիւն համայնական հողագործական ընկերութեան, որի նպատակը պէտք է լինի հողագործական արդիւնքների վաճառահանելը եւ սերմ, հունտ, պարարտութեան նւիրթ եւ այլն գնումն ու մատակարարումը:

6) Հաղորդակցութեան ամեն միջոցների հաստատութիւն:

7) Աշխատանքը չահագործութեան դէմ հովանաւորող օրէնքներ, կառավարական օժանդակութիւն, եւ այլն:

Բ Ա Ժ Ի Ն Գ .

Նկատելով, որ հայութեան ամենաստուար մեծամասնութիւնը կազմում են Թիւրքահայերը եւ նրանց բնակավայրը մեր հայրենի հողի ամենամեծ տարածութիւնն է.

Նկատելով, որ հայութեան այդ մեծամասնութեան Դատք, Բեռլինի Դաշնագրութեան 61րդ յօդուածի զօրութեամբ, որպէս եւ այլ միջադրային պայմանագրերի զօրութեամբ, արդէն մտած է միջադրային իրաւունքի դրական չրջանը եւ ճանաչված եւրոպական մեծ պետութիւնների կողմից.

Նկատելով միւս կողմից, որ Թիւրք տէրութեան միապետական կարգերը քաղաքական, հասարակական ու տնտեսական անտանելի ճնշման են ենթարկում Հայ Ժողովրդին.

Նկատելով, որ ամեն տեսակէտից այդ դրութիւնն անպայման կերպով անհնարին է դարձնում հայ ժողովրդի հասարակական-տնտեսական ու քաղաքական որ եւ է առաջադիմութիւն, որպէս նաեւ մշտական սպառնալիք ու զէնք է նրա ազգային ու մարդկային գոյութեան դէմ.

Նկատելով նաեւ Թիւրք կայսրութեան քաղաքական, տնտեսական, ֆինանսական ու նիւթական ամենատանկարգ, անկեալ ու սնանկացած դրութիւնը եւ գրա ու ներքին խռովութիւնների ու ցնցումների պատճառով այլ

եւս հաւաստի ու անխուսափելի է դարձած Թիւրք պետութեան կործանումը, որին միւս կողմից էլ նպաստում են եւրոպական տէրութիւնների յաճախ հարուածները, ինչպէս նաեւ եւրոպական Թիւրքիայում եւ այդ կայսրութեան այլ մասերի սխտէմարտ պատառ-պատառ լինելն, ընկնելով ուրիշ պետութիւնների ձեռքը.

Այդ բոլոր նկատումների հիման վրայ պատմական առաջնակարգ անհրաժեշտութիւն է —

1) Որ հայ յեղափոխական գործունէութիւնն այսօր բացառապէս նուիրվէ Թիւրքահայ ժողովրդային դատի պաշտպանութեան ու լուծման՝ համաձայն մօտակայ նպատակի.

2) Որ, ուրեմն, յեղափոխական գործունէութեան ասպարէզն է Թիւրքա-Հայաստանը.

3) Որ Հայ ժողովրդի ու Հայաստանի ճակատագիրը միանգամից ընդ միշտ պէտք է գաւալի Թիւրքական կայսրութեան ճակատագրից, ըստ որում պատմական պահանջ ու անհրաժեշտութիւն է ներկայանում — Հայ ազգային անկախութիւնը, որն էլ այդպիսով

կազմում է մօտակայ նպատակի մի հիմնական մասն ու առաջին պայմանը:

Բ Ա Փ Ի Ն Դ .

Մօտակայ նպատակին հասնելու միակ միջոցն է — յեղափոխութիւնը, այսինքն պէտք է բռնի կերպով կերպարանափոխել, յեղաշրջել ներկայ հասարակական կազմակերպութիւնը թիւրքաց Հայաստանում, կոիւ մղելով թիւրք տէրութեան դէմ՝ ժողովրդային ընդհանուր ապստամբութեան միջոցով:

Այդ գործունէութեան միջոցներն են —

1) Պրօպագանդա եւ ագիտացիա, մամուլի, գրքերի ու խօսքի միջոցով, ազգի մէջ ամեն շրջաններում եւ գլխաւորապէս ու առաջնապէս ժողովրդային աշխատաւոր դասերի մէջ, տարածելով Հնչակեան-յեղափոխական գաղափարներ եւ կազմակերպելով նրանց մէջ յեղափոխական կազմակերպութիւններ ու պրօտամբական գնդեր:

2) Տէնօրական գործողութիւն, իբրեւ պատիժ թիւրք բռնաւորներին, որպէս եւ լրտեսներին, մատնիչներին, դաւաճաններին: Տէնօ-

րը պէտք է լինի յեղափոխական կազմակերպութեան ինքնապաշտպանութեան միջոց եւ հասարակութեանը բռնաւորների ու վատերի գործերից պաշտպանելու համար մի զէնք:

3) Ասպատակային գնդերի կազմութիւն, իբրեւ մշտական պատրաստի մարտական ոյժ կառավարական զօրքերի կամ այլ վայրի ցեղերի յարձակումներին դիմադրելու համար, ժողովրդին պաշտպանելով: Ընդհանուր ապրտամբութեան միջոցին այդ գնդերը կորող են կատարել առաջաւոր-գնդերի դեր:

4) Կազմակերպութիւնն ընդհանուր կուսակցութեան՝ պէտք է բաղկացած լինի բազմաթիւ կազմակերպված խմբերից, որոնք ամենքը սերտ կերպով կապված են միմեանց հետ, իբրեւ մէկ եւ ամբողջ մարմին, մի կանոնաւոր ամբողջութիւն, մէկ եւ ընդհանուր համատիպ ուղղութեամբ ու տակտով գործող, ենթարկված ընդհանուր կազմակերպութիւնը ղեկավարող մի կենտրոնական մարմնի: Կազմակերպութեան բոլոր ներքին կարգերն ու դրանց տրամադրութիւնները նախագծված են թիւրքաց Հայաստանում Հնչակեան կուսակ-



ցութեան գործունէութեան ու կազմակերպական յատուկ ներքին Կանոնագրում:

5) Ապստամբական գորագնդերի կազմութիւն:

6) Ընդհանուր ապստամբութեան ժամանակը. — Որ եւ է պատերազմ՝ մղած այս կամ այն տէրութեան կողմից թիւրքերայի դէմ՝ պէտք է համարել յարմար քոպէ մօտակայ նպատակի իրագործման համար:

Բ Ա Ժ Ի Ն Ե .

Վաստակել հայ ժողովրդին վիճակակից Հայաստանի այլ բնակիչներին, որպիսիք են Ասորիները, Քիւրդերը, համակրութիւնը դէպի յեղափոխական գործը եւ նրանց աջակցութիւնն այդ գործում, որը միաժամանակ յայտնաւում է նաեւ նրանց, իրրեւ նոյն բունակարութեան տակ ճնշված ժողովրդների, ազատութեան գործը:

Համերաշխ գործակցութիւն հաստատել թիւրքական լծի տակ հեծող այլ քրիստոնեայ ազգերի յեղափոխական մարմինների հետ,

որոնց հետ ջանալ, եթէ հանգամանքները ներեն, միատեղի ապստամբել ընդհանուր թըշնամու, թիւրք կառավարութեան, դէմ:

Հնչակեան Կուսակցութեան ամենաջերմ իղձն է — Ընդհանուր անկախ Դաշնակցութիւն, նման Շվէյցարիայի դրութեան, բոլոր փոքրիկ ազգերի Արեւելքում, երբ դրանցից մնացածներն էլ ազատված կը լինեն թիւրքական լծից:

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԲԱԺԻՆ Ա. ԵՒ ԲԱԺԻՆ Բ.

ՍՕՑԻԱԼԻԶՄ. — ՀԵՌԱՒՈՐ ՆՊԱՏԱԿ. — ՄՕՏԱԿԱՅ
ՆՊԱՏԱԿ. — ՔԱՂԱՔԱՑՈՒ ԵՒ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՆՈՒՆՔ-
ՆԵՐ. — ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՑԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆ

1 .

Ո՞ր մէկը նրանցից, որոնք գիտեն զգալ ու մտա-
ծել, դիտելով իրանց շրջապատող կեանքը՝ չեն տան-
ջըվել հետեւեալ հարցերով. — Ինչո՞ւ համար դոյութիւն
ունի աղքատութիւնը, թշուառութիւնը մի կողմից և
միւս կողմից հարստութիւնը, փարթամութիւնը, չա-
հագործութիւնը: Ինչո՞ւ համար այդ մէկը, որ աշխա-
տում, քրտինք է թափում օրն ի բուն, ամէն օր սպա-
ռելով իր ֆիզիքական ոյժերը, — ինչո՞ւ այդ մէկը
հազիւ կարողանում է լոկ մի խիստ անձուկ ապրուս-
տի միջոցները հաշվաշխել, մինչդեռ այն միւսը, որ չէ
աշխատում ֆիզիքապէս ո՛չ գործարանում, ո՛չ հողի
վրայ եւ ո՛չ էլ առհասարակ ուղեղով՝ ուսման ու զի-
տութեան մէջ, — ինչո՞ւ այդ միւսը փարթամ ու լայն
կերպով վայելում է առաջինի աշխատանքը, իր ձեռքն
անցրած լինելով ամեն հարստութիւն — դրամական ու
առարկայական կապիտալներ՝ չահագործում է այն
առաջինին՝ աշխատաւորին, դարձնում նրան իր գործի-

քը, իրը: Մի՞թէ այդ երկուսն էլ միեւնոյն կենդանա-
կան ցեղից չե՞ն, մարդիկ չե՞ն, որ ծնւած են մի-մի
մօրից, ուրեմն միմեանց հաւասար՝ իրենց ծնունդով:
Բայց հէնց որ սկսում են շնչել, ինչո՞ւ նրանցից մէկի
վախա մարմինն ամփոփում են շքեղ օրօրոցում, թա-
ւիշների, մետաքսների մէջ, մինչդեռ միւսինը փաթա-
թում ամեն տեսակ փայտաներում: Ինչո՞ւ համար դո-
յութիւն ունի այդ անհաւասարութիւնը ո՛չ թէ բնու-
թիւնից, բնական օրէնքով, այլ առաջին շնչից յետոյ,
սկսած օրօրոցից, մինչդեռ նրանք երկուսն էլ միեւնոյն
բնական ու հաւասար իրաւունքն ունեն ապրելու ու
աճելու: Եւ յետոյ, երբ այդ երկուսն էլ, մեծանալով
բոլորովին տարբեր շրջաններում, բնկնում են կենսա-
կան ծովում, նրանցից մէկը, աշխատաւորի որդին,
արդէն վաղուց, փոքրութեան հասակից ի վեր, վարում
է աշխատաւորի չարքաշ կեանքը, ապրելով սեւ թըշ-
ուառութեան ու զրկանքների մէջ, մնալով անուս, տը-
գէտ, օտար ամեն մտաւոր ու հոգեկան վայելքներին,
որոնք անմատչելի են մնացել նրա համար: Իսկ միւ-
սը... օ՛, այս մէկը — մեծացած մի գեղիս կեանքի
մթնոլորտում, որտեղ տիրում է նախապաշարում, շին-
ծութիւն, ինքնապաշտութիւն, կոյր ինքնաբաւակա-
նութիւն, այդ մէկին է վիճակւած ճաշակել հանգստի
և ամեն տեսակ հաճոյքների քաղցրութիւնը, ոչինչ
չարտաբերել և վայելել ամեն բան: Եւ սակայն բնա-
կանից այդ երկուսն էլ ծնվեցան հաւասար: Ինչո՞ւ հա-
սարակութիւնը նրանց չը դրեց յար և նման պայման-
ներում հէնց առաջին օրից, պայմաններ ո՛չ էլ թշուառ
և ո՛չ փարթամ, այլ միակերպ բարեկեց: Ինչո՞ւ չը

տվեց նրանց երկուսին էլ կրթութեան և զարգացման մէկ ընդհանուր պայման, մէկ ընդհանուր մեկնման կէտ... Երկուսն էլ չե՞ն արդեօք քաղաքացի-անդամներ մարդկութեան, կոչված նրան ծառայելու, հետեաբար արժանի հանրութեան խնամքին, որը հասարակութեան պարտականութիւնն է: Եւ եթէ այդպիսի հաւասար ու բարերար, դիտութեան պահանջների համաձայն պայմաններ լինէին նրանց վրայ տարած խնամքի, նրանց կրթութեան, նրանց զարգացման պայմանները, ո՞վ կարող է չընդունել, որ նրանք երկուսն էլ կը լինէին արժանի իրանց կոչման, ադնիւ գդացումներով ու մտքերով օժտված, ունենալով իրանց ձեռքին հաւասար զէնքեր ու համընթաց աշխատութիւն՝ իրանց ընդհանուր, այն է անհատական զարգացման և մարդկութեան շահերի ու առաջադիմութեան համար:

Ի՞նչ է պատճառը, որ կեանքում այդպէս չէ, որ դոյութիւն ունի ծայրայեղ անհաւասարութիւնը, որ հասարակութիւնը բաժանված է, ընդհանուր առմամբ, երկու դասակարգի վրայ՝ շահերով իրար հակառակ և կենցաղով իրարից բոլորովին տարբեր — մէկն՝ աշխատաւոր և միւսը վաճառող ու շահագործող... Եւ դարձեալ կայ սոյն հետեւեալ հարցը — ինչո՞ւ համար կան ամեն տեսակ անարդարութիւններ, ոճիրներ, վատութիւններ, պատերազմներ, եւ այլն: Որո՞նք են վերջապէս այդ անհաւասարութեան և հասարակական բոլոր մնացած երեւոյթների սկզբնապատճառները և նրանց տեւողութեան պայմանները:

Եւ այդ հարցերի առաջ մնում է շուտաւարժ այն մէկը, որ միջոց չէ ունեցել ուսումնասիրելու մարդկային

հասարակութեան պատմական կեանքը և նրա զարգացման ընթացքը: Նահապետական հին խելքերն այդ դէպքում ամեն բան դրում են նախախնամութեան վերայ, և խեղճ ու անբաղդ Ադամի ու Եւայի մեղքերի վրայ, այդ նախախնամութեան, այդ մեղքերի մէջ տեսնելով առաջին ու վերջին պատասխանն իրանց հարցերին: Եւ այդ նահապետական խելքերը մտածում են, թէ իբր սկզբից ի վեր մարդկութեան մէջ դոյութիւն են ունեցել հարուստ ու աղքատ. թէ այդպէս լինելով այժմ, այդպէս էլ կը լինի միշտ, թէ այդ է նախախնամութեան սահմանած օրէնքը: Եւ այդ մեռելայային համոզումն օրինակ ու յաւիտենական է համարում մարդկութեան ահագին մեծամասնութեան, այն է աշխատաւոր բազմութեան նիւթական ստրկութիւնը, թըշուառութիւնը, չարատանջ կեանքն ու աշխատանքը՝ սակաւաթիւ հարուստ, ունեւոր դասակարգի օգտին, որն իշխող լինելով նիւթականապէս, իշխող է հանդիսանում նաև հասարակական ու քաղաքական շրջաններում: Եւ ունեւոր դասակարգը չարաչար օգտվում է այդ նահապետական տրամաբանութիւնից, որ ամբողջովին ծառայում է իր շահերին և յանուն զրիստոնէական վարդապետութեան՝ ամեն տեսակ եղանակներով երդում՝ իբրև զրիստոնէական սէրէնաղ (ցալեբը)՝ թշուառ բազմութեան ականջին՝ «Իմ է երկրային փառքն ու վաշեքը, թող քեզ լինի երկնային արքայութիւնը, իմ է աշխատանքիդ արդիւնքը. այդպէս է սահմանել նախախնամութիւնը»: Սքանչելի երգ տոտուածապախ մի հոգու, այնպէս չէ... Ի՞նչ հեղհու-թիւն... Բայց այդպէս չեն խօսում քննող ու դարդո-

ցած խելքերը, որոնք հրաժարվել են այդ սոսկալի համոզումից, եթէ երբ և է ունէին: Նրանք անարդար, անխմատ, յուր են պտնում այն, որ սովորութիւնն ինչ որ նախախնամութեան է վերադրել, կաշկանդելով մարդկային մտքի ազատ ու անկախ քննութիւնն ու ընթացքը, ցամաքեցնելով մարդկային նախաձեռնութեան աղբււրը, օրինական համարելով ամբողջ մարդկութեանը կերակրող աշխատաւոր ընդհանրութեան կեանքի դժոխք լինելը, օրինական համարելով աշխարհումս հաստատուած այն արքայութիւնը, որի մէջ վարում է իր կեանքն ունեւոր դասակարգը, դասակարգ չախառող, չարտադրող, վաշելող, ուրիշի քրտինքով ապրող: Եւ անկախ ու քննող խելքերը դարձնում են իրանց նաշուածքը դէպի գիտութիւնը, միայն դէպի գիտութիւնը, որը՝ մարդկային հասարակութեան ամբողջ պատմական կեանքի ուսումնասիրութեամբ՝ նրանց պատասխանում է ըտլորովին այլ կերպ:

II .

Երկար ժամանակ այն կարծիքն էր տիրում, որ մարդկային թշուառութիւնների պատճառն ինքը մարդն է, նրա շար կամքն է, մի պատմական թիւրիմացութիւնն է մարդկանց մէջ: Ենթադրւում էր, որ մարդկային կամքն ընդունակ է և կարող է հասարակային յայտնի պայմանաւորութեամբ, մարդկանց մէջ վերականգնել մարդկութեան հանրակացութիւնը, վերացնել հասարակութեան դանադան խաւերի մէջ դէպի իրան սնեցած թշնամութիւններն ու հակառակութիւնները և հաստատել կեանքի մէջ ոսկէ դար՝ անվերջ

վաշելքներով, համերաշխ յարաբերութիւններով: Քիչ աւելի հեռու գնալով՝ այդ հայեցողութիւնը սկսաւ մեղադրել դանադան անհատներին, իշխող, կառավարող անհատներին ու քաղաքական մարմիններին, դրանց չար կամքը համարելով առաջին ու վերջին պատճառ մարդկան թշուառութիւնների և առաջին ու վերջին արդելք նրա ամեն առաջադիմութեան ու բարօրութեան: Այդ հայեացքներն, ի հարկէ, չափազանց վերացական էին, որ չէին հիմնվում ոչ մի գիտական հետազոտութեան վրայ՝ մարդկութեան հասարակական յարաբերութիւնների շրջանում: Մինչև մեր օրերն իսկ տակաւին շատ-շատերն ունեն այդպիսի կարծիք և անիշխանական կոչված հայեացքների մի մեծ մասը նոյն այդ ոգին է կրում: Բայց գիտութեան զարգացումով՝ մարդկային խելքը սկսաւ հարց տալ, թէ որո՞նք են թշուառութիւնների հասարակական, կենսական պատճառները, որո՞նք են հասարակութեան դանադան խաւերի դէպի միմեանց ունեցած հակառակութիւնների շարժառիթները և արդեօք մարդկային կամքը մինչև ո՞ր աստիճան կարող է հասարակական, կենսական տիրող պայմաններից անկախ լինել և անկախ դործել: Գիտական մտքի հետազոտութեան շարունակութիւնն առաջացնում էր դարձեալ նորանոր հարցեր, — թէ մարդկային թշուառութիւնների, կենսական անվերջ կռիւների հիմնական պատճառները չե՞ն գտնվում արդեօք մարդկութեան զուտ նիւթական (matériel) յարաբերութիւնների մէջ, ապրելու, ուտելու, արդիւնաբերելու, աշխատելու եղանակների ու ձևերի մէջ. թէ արդեօք այդ յարաբերութիւնները չե՞ն, որոնք կեանք

քի, գոյութեան հիմնական ու գլխաւոր պայմաններն են և որոնք գծում են առհասարակ հասարակութեան ու մասնաւորապէս նրա դանազան խաւերի պատմական ուղին, գործերը և պատճառում դրանց, այդ խաւերի, հակառակութիւններն ու կոխները. և թէ արդեօք մարդն, անհատն իր ընթացքով ու հոգեկանով ենթարկված չէ՞ թէ՛ բնութեան, կլիմայի ազդեցութեան և թէ գոյութեան այդ վերոյիշեալ արուեստական պայմաններին:

Դնել այդպիսի հարցեր նշանակում էր հետազոտել նրանց հիմնական կերպով, և գիտութեան զարգացման աստիճանն արդէն թոյլ էր տալիս որոշապէս պատասխանել այդ հարցերին: Դարուս մէջ, մասնաւոր երկրորդ կէտում, արած գիտական հետազոտութիւնները կատարելապէս ապացուցանում են, որ մարդկային հասարակութեան ամենանախնական, սկզբնական կեանքի տնտեսական պայմանները համայնական, հաւաքական են եղել: Երկիրը, դաշտերը չէին պատկանում անհատներին, ինչպէս յետոյ եղաւ և այժմ է, այլ ընդհանուր սեփականութիւն էին ամբողջ հասարակութեան, համայնքին կամ ցեղին: Արօտատեղիները, անտառները, նոյնպէս պատկանում էին ամենքին միաժամանակ, ինչպէս դեռ այժմ էլ շատ երկիրներում, մի գրութիւն, որ մնացել է այդ հին ժամանակներից: Վարելի հողերն էլ կրկին ընդհանուր սեփականութիւն էին. այդ հողերը փոփոխակի կերպով յայտնի տարի ժամանակամիջոցով բաժանվում էին գերդաստանների մէջ՝ համաձայն իւրաքանչիւրի ոյժերին ու պէտքերին: Այդպիսի տնտեսական պայման-

ների գրութեամբ ամենքն աշխատաւոր էին, ամենմէկն աշխատում էր իրան համար և ապրում էին կատարեալ համերաշխութեան ու հաւասարութեան մէջ, միմեանց օգնելով, ոչինչ պահանջ չունենալով միմեանցից: Տնտեսական համայնական պայմանները նրանց մէջ ըստեղծում էին մէկ այնպիսի հասարակական վիճակ, որ ընդհանուր բարօրութիւնն ապահովված էր: Մասնաւոր սեփականատիրութիւնը դրանից յետոյ ամեն տեղ ստեղծեց այնպիսի ախտեր, ինչպէս գողութիւնը, աւազակութիւնը, կեղծաւորութիւնը, խաբեարարութիւնը և այլն, որոնք բոլորովին անմահօթ էին համայնական կարգերին: Համայնական սեփականութեան ժամանակ, նախնական դարերում, օրէնքների փոխանակ թաղաւրում էին սովորութիւններն, աւանդութիւնները, որոնք չէին կարող այլ կերպ լինել, եթէ ո՛չ այնպէս, ինչպէս պահանջում էր տնտեսական համայնական պայմանների ոգին, այն է՝ համերաշխութեան, հաւասարութեան վրայ հիմնված: Համայնական սեփականատիրութեան միջոցին, մարդկանց բարոյականն առհասարակ թեքված էր դէպի առաքինութիւն, և նրանց թերութիւնները, — որոնք սակայն երբեք այնպէս խոչոր ու ապականված չէին, ինչպէս այժմ են, — միշտ ենթարկվում էին ընդհանրութեան անհաւանութեան և պախարակման: Համայնական սեփականատիրութեան ժամանակ, գոյութեան համար մղված պատերազմը բրնձութեամբ դէմ, կատարվում էր ընդհանուր կողմից միահամուռ կերպով: Այդօրինակ համայնական կարգեր տակաւին մինչև օրս էլ գոյութիւն ունեն, մնալով հին ժամանակներից, Ամերիկայի, Ասիայի և մինչև իսկ

Ռուսաստանի մի քանի տեղերը: Դրանք կենդանի ապացույցներ ու արձաններ են մարդկութեան նախնական համայնական կարգերի և գիտնականին միջոց են տալիս իրական կերպով ու փաստերով քննել ու հետազոտել տեղն ու տեղը, թէ ինչ տեսակ հանրակեցութիւն են ունեցել մեր վաղեմի նախնիքները և թէ այնուհետեւ ինչ եղանակով և ինչ տեսակ կերպարանափոխութիւններ է կրել նա:

Բայց այդ հաւաքական, համայնական սեփականատիրութեան կերպերն ունէին հիմնական պահպանութիւններ, և այլ կերպ չէր կարող լինել, քանի որ աշխատանքի միջոցներն ու գործիքները նախնական, անկատար էին: Այդ հիմնական պահպանութիւններից գլխաւորը կայանում էր նրանում, որ հէնց աշխատանքի գործիքների ու միջոցների անկատարութիւնը գրաւում էր իւրաքանչիւրի ամբողջ ժամանակն աշխատութեան գործադրութեան վրայ, և այդպիսով միայն կարողանում էր իւրաքանչիւրը մի կերպ լրացնել իր պէտքերը, այն էլ անբաւական չափով: Եւ աշխատանքի վրայ իւրաքանչիւրի ամբողջ ժամանակի այդ գործադրութեան պատճառով հասարակութիւնն անխուսափելի կերպով պէտք է բաժանուէր այլ և այլ խաւերի, այլ և այլ դասակարգերի վրայ, և այդ բաժանման պատճառով հաւաքական կարգերը պէտք է սկսէին քայքայվել: Ձանազան դասակարգերի երևան գալովը սկսում է առաջ գալ, մինչև այն ժամանակ չեղած, մէկ ուրիշ երևոյթ, այն է՝ արդիւնքների փոխանակութիւն: Փոխանակութիւնը սկսելով գոյութիւն ունենալ, կամայ կամայ կերպարանափոխվում է աշխատանքի նախ-

կին եղանակը, այն, որ տեղի ունէր հաւաքական, համայնական կարգերում: Նախ երևան է գալիս անձնական աշխատանքի սկզբունքը, որը իր ետեւից առաջացնում է մի հիմնական պայման — անձնական աշխատանքի գործիքները սկսում են պատկանել միեւնոյն անձին: Այդպիսով աշխատանքի գործիքներն իւրացվում են: Այդտեղից առաջին անգամ սկսում է գոյութիւն ունենալ մասնաւոր սեփականութիւնը: Բայց այդ մասնաւոր սեփականատիրութիւնն ունենում է մի յատկանիշ, որ մինչև այժմ էլ գեւ ևս գոյութիւն ունի նահապետական երկիրներում, գեղջկական ու արհեստաւորական աշխատութիւններին մէջ: Դա այն յատկանիշն է, որով աշխատանքի արդիւնքն առաջնապէս յատկացվում է իրան աշխատաւորի անձնական գործածութեան համար, գործածութիւն, որ յայտնվում է աշխատանքի նպատակը: Նախնական հաւաքական կարգերի անկատարութեան ու թերութիւնների շնորհով, այդ կարգերը սկսած լինելով քայքայվել և առաջ բերելով վերոյիշեալ անձնական աշխատանքը, որի արտաբերած արդիւնքներն այլ ևս դառնում են մասնաւոր սեփականութիւն միեւնոյն անձի, մի կողմից և հէնց այդ պատճառով՝ միւս կողմից՝ երևան գալով արդիւնքների փոխանակութեան եղանակը — դրանցից պէտք է առաջանար, ժամանակի ընթացքում, մրցում, կռիւ նախ անհատների և ապա ամբողջ դասակարգերի մէջ իրար դէմ: Այդ կռում, ի հարկէ, սկսում է տեղի ունենալ բիրտ ոյժը, բռնութիւնը, խաբէբայութիւնը, և հասարակութեան մի մասն աջողում է գրաւել մէկ առանձնաշնորհված զիրք, միւս մասին գործադրել տալով

նաև այն բաժին աշխատանքը, որ իրան էր ընկնում առաջ, և ինքն սպրեւել ուրիշի այդ աշխատանքով, ձեռքն առած գործերի կառավարութիւնը: Եւ այդպէս տնտեսական նախնական, հաւաքական կարգերի քայքայման հետ միատեղ սկսում է տեղի ունենալ դասակարգերի կռիւը միմեանց մէջ, որ տեսում է մինչև օրս և որ ներկայումս ստացել է աւելի կատաղի ու անհաշտ կերպարանք, քան երբ և է անցեալում:

Արդիւնաբերութեան միջոցների առաւել կատարելագործութեամբ և աշխատանքի բաժանման շնորհով, ըստ որում աւելի գորաւոր դասակարգերը դարձել էին մեծ սեփականատէրեր, առաջացաւ գերութիւնը: Իր ժամանակին ղերութիւնն ինչպէս ինքնըստինքեան մէկ անխուսափելի, ճակատադրական հետեանք էր սեփականատիրութեան կերպիւրի և աշխատանքի բաժանման, նոյնպէս նաև անհրաժեշտ ու օգտակար դեր կատարեց մարդկութեան առաջադիմութեան համար: Գերութեան ժամանակները, հասարակութեան մէկ առաւել կամ նուազ մեծամասնութիւնը հարկադրւած էր կատարել արդիւնաբերական ու հողային աշխատութիւնները, իսկ հասարակութեան միւս մասը սեփականատէր էր և իր ձեռքն էր գցել երկրի կառավարութեան ղեկը: Այդ պայմանը հասարակութեան այս վերջին մասին սալիս էր չատ ազատ ժամանակ, որը նա գործադրում էր զիտութեան ու արուեստների աշխատութեան ու մշակման վրայ, որով ևս իր կողմից հանդիսանում էր անհրաժեշտ նպաստող ու ֆակտոր առաջադիմութեան: Այդ միջոցին առանձնաշնորհւած մասը

տակաւին կատարում էր իր պատմական օգտակար դերը:

Երբ համայնական գրութեան արտաբերութեան միջոցները հասան այն աստիճան զարգացման, որ իւրաքանչիւրը կարող էր այլ ևս արդիւնաբերել աւելի, քան իր անձնական պէտքն էր, անպատճառ պէտք է կազմել մէկ այնպիսի դասակարգ, որ, ինքը դադարելով աշխատանք գործադրելուց, կարող էր օգտուել ու ապրել աշխատաւոր դասակարգի արտաբերած արդիւնքներով: Այդպէս եղաւ նաև գերութեան հետ: Այս գերութիւնը սկսաւ կամաց — կամաց վերանալ այն ժամանակից, երբ միւս կողմից սկսել էին առաջ գալ աշխատանքի ուրիշ եղանակներ, որոնք աւելի համապատասխան էին հասարակութեան նիւթական պահանջներին: Ժամանակի ընթացքում նա վերացաւ բոլորովին, տեղի տալով տնտեսական մի նոր միջավայրի և շրջանի, ուր հորտուքիւնը, աւատական գրութիւնը, եղաւ կարգն ու կանոնը, ունենալով աշխատանքի իրան յատուկ կերպն ու եղանակը: Ծորտութեան ժամանակն իշխող, տիրապետող դասակարգըն էր աւատական ազնւականութիւնը, որը, ինչպէս գերութեան միջոցին իշխող զինւորական, ազնւական ու հողւորական դասակարգերը, իր ժամանակին ունէր իր պատմական օգտակարութիւնը. նա զինւորական ու կրթւած դասակարգ էր կազմում, որ պաշտպանում էր զիւղացի-սեփականատէրին բազմաթիւ արտաքին թըշնամիներից և փոխարէնը ստանում էր նրա արտադրած արդիւնքներից յայտնի բաժին և յայտնի քանակութիւն աշխատանք: Որպէս գերութեան ժամանակի ազնւական

ու հոգեւորական իշխող դասակարգը, նոյնպէս աւստական աղնականութիւնն իր սկզբնաւորութեան ժամանակ կատարելով այդ օգտակար դերերը, կառավարում էր նաեւ երկիրը, հասարակաց գործերը, աշխատանքը: Բայց արդիւնաբերութեան միջոցների դարգացումով և դրա հիման վրայ հասարակական դրութեան կերպարանափոխութեամբ՝ այդ առանձնաշնորհված դասակարգերը կորցնում են իրանց օգտակարութիւնը, դառնում են վնասակար, քանի որ այդ հասարակական կերպարանափոխութիւնն այլ ևս աւելորդ է դարձնում նրանց գոյութիւնը: Տնտեսական յարաբերութիւնների նոր կերպերն այլ ևս անխուսափելի, ճակատագրական են դարձնում այդ դասակարգերի վերացումը, որոնք, մանաւանդ այդ միջոցին, որպէս և առաջ առհասարակ, օգտակար իրանց առանձնաշնորհված դիրքից և իրանց ունեցած գիտութեամբ ու գինւորական-քաղաքական գորութեամբ, գործ են դնում աշխատաւոր բազմութեան վրայ ամեն տեսակ բռնութիւն, ճնշում, կամայականութիւն և այլն, իրանք էլ արդէն ծուրութիւնից ու անգործութիւնից վարակված լինելով ամեն տեսակ մոլութիւններով:

Աւատական դրութեան յաջորդում է ներկայ հասարակական կազմակերպութիւնը, որ արդիւնք է արտաբերութեան այժմեան, կապիտալական կերպերի ու եղանակների և որը, նախկին գերութիւնից, միջնադարեան ճորտութիւնից յետոյ առաջացել է մի նոր ստրկական վիճակ. այն է վարձուրութիւնը (salarjat): Այդ բուրժուական հասարակական կազմակերպութիւնը և հնադարեան ու աւատական աղնա-

կանների պէս չարդիւնաբերող, միայն վայելող ուրիշի աշխատանքը և սեփականատէր բուրժուա դասակարգն էլ վերանալու վրայ է ալսօր, կատարած ու աւարտած լինելով իր պատմական օգտակար դերը և այժմ հանդիսանալով միայն վնասակար աշխատաւոր ընդհանրութեան և արդէլք ընդհանուր մարդկութեան յետագայ առաջադիմութեան:

I I I .

Մարդկային հասարակութեան ընդհանուր կենցաղի բուրժուազական դրութիւնն առաջացրեց պատմական մի նոր հոսանք, որի արտայայտիչները հանգիստացան գիտութեան վերջին խօսքի, գիտական սօցիալիզմի հայր, աշխարհահռչակ գիտնական Կարլ Մարքսը, որի անունով էլ անւանում են գիտական սօցիալիզմը մարքսիզմ, և ապա՝ նոյնքան հռչակաւոր գիտնական՝ առաջինի աշխատակից — Ֆրիդրիխ Էնգելս:

Ինչո՞ւմն է կայանում Մարքսի պատմական-փիլիսոփայական թէօրիան, որ ալսօր գիտական է համարվում ո՞չ միայն մարքսիստների կողմից, այլ և մի շարք անկախ գիտնականների հետազոտութիւններով: Այդ թէօրիայի համաձայն արդէն նախորդ գլխում մենք ներկայացրինք մարդկային հասարակութեան զարգացման ընթացքը մինչև բուրժուազական դրութիւնը. ամփոփենք մեր ասածները և կանչ առնենք մասնաւորապէս այդ վերջին ու դրան յաջորդող դրութիւնների վրայ:

Մարքսն ապացուցանում է, որ հասարակական ամեն կազմակերպութիւն իբրեւ հիմք իրան՝ ունի ար-

դիւնաբերութեան յայտնի ձևեր ու կերպեր: Այդ կերպերի իմաստի ու յատկութիւնների համաձայն եմ կազմվում հասարակական յայտնի յարաբերութիւններ, նիստ ու կաց և աշխարհահայեացք: Հասարակական յայտնի ձևի կազմակերպութեան բնական զարգացումն առաջ ընթանալով, դալիս հասնում է ժամանակով մի յայտնի բարձր աստիճանի, երբ նոյն իսկ իր, այդ յայտնի կազմակերպութեան, միջից ծագած, նրա արդանդից ծնունդ առած արդիւնաբերական, նիւթական նոր պայմաններն առաջացնում են նոր հասարակական կազմակերպութեան պահանջ, հասարակական նոր յարաբերութիւններ և այլն: Այդպիսով արդիւնաբերական կերպերի ու յատկութիւնների և դրանց բնական զարգացման համաձայն կատարվում է մարդկութեան կենսական ու քաղաքական յարաբերութիւնների և ընդհանուր աշխարհահայեացքի բնական զարգացումը: Եւ Մարքսն ապացուցանում է, որ աւատական հասարակական կազմակերպութիւնից ճակատագրական, անխուսափելի կերպով առաջ եկաւ կապիտալականը և այս վերջինից նոյնպիսի ճակատագրական կերպով կառավարանայ սոցիալիստականը: Մարքսի այդ թէօրեան կազմում է տնտեսական-մատերիալիզմ:

Այդ թէօրեան ներս է բերում դիտութեան մէջ մի բոլորովին նոր հայեացք՝ պատմութեան վրայ, այն է մատերիալիստական: Այդ հայեացքը դիտականապէս հաստատում է, որ համաշխարհային պատմութիւնն ուրիշ ոչինչ է, եթէ ոչ զսոսկարգերի կռիւ, և լուսաբանում է մարդկութեան անցեալն ու ներկան և այս վերջինի մէջ դոյութիւն ունեցող արդիւնաբերական

ու փոխանակութեան կերպերի բնական կերպով կատարվող զարգացման, էվոլյուցիայի համեմատ որոշում է, թէ որպիսի ապագայ է պատրաստվում: Մինչև այդ հայեացքի երևան գալն առհասարակ ընդունված էր նախկ պատմութեան վրայ կամ պատերազմների, ընդհարումների, յեղափոխութիւնների, կրօնական պառակտումների մի երկար շարք, կամ մի յայտնի դադարի զարգացման ընդհանուր գիծ, կամ դանադան աշխարհահայեացքների յաջորդական փոփոխութիւն, կամ սովորութիւնների, բարքերի, իրաւական յարաբերութիւնների և այլն կերպարանափոխութիւն: Մարքսը հաստատեց, որ պատմութեան ընթացքը զարգանում ու առաջանում է իր ներքին բնական օրէնքների համեմատ, օրէնքնէ՛ր, որ ստեղծվում են, ինչպէս վերև ասացինք, արդիւնաբերական կերպերի ու ձևերի շնորհով:

Ինչպէ՞ս է ներկայացնում ու հաստատում Մարքսը ներկայ կապիտալիզմի կազմակերպութեան փոփոխը դէպի սոցիալիստականը: Արդիւնաբերութեան աւատական կերպերի մէջ ծագելով իրանց սեփական, ներքին, իրանց մէջ դոյութիւն ունեցած հակասութիւնները, առաջացրին աւատական կարգերի անկումը և ծնունդ առին նրանցից կապիտալիզմի կարգերը: Սրանք, զարգանալով, առաջ բերին ամենախոշոր արդիւնաբերութեան ձևը, ստեղծեցին խոշոր արհեստանոցներն ու գործարանները, ուր գլխաւոր բանող ոյժը մեքենան է: Դրանցէջ տեղի ունեցաւ աշխատանքի ամենախիստ բաժանում, որը մի տեսակ առարկայ արդիւնաբերելու համար մէկ ամբողջ շարք բանեօրներ

իրար հետ կապեց, գործարանական յարկերի տակ էլ ժողովեցան աւելի ու աւելի մեծ քանակութեամբ մարդիկ, և այդպիսով ստեղծվեցաւ նրանց մէջ նիւթական դրութեան ու շահերի միանմանութիւն, հետեւաբար և համերաշխութիւն: Իսկ միւս կողմից աշխատանքն էլ ընդունեց համաշխական, հաւաքական (collectif) ձեւ, և այդպիսով ստեղծվեց մի հակասութիւն մինչդեռ սեփականութիւնը կրում է անհատական ձեւը, պատկանում է մէկ անհատի, աշխատանքի ձեւը, ընդհակառակը, հաւաքական է յայտնվում: Նոյնպէս — մինչդեռ աշխատանքը հաւաքական է, նրա արդիւնքը, ընդհակառակը, իւրացվում է անհատի ձեռքով, որը շահագործում է այդ մարդկային ոյժը, աշխատանքը: Բայց կապիտալիստական արդիւնաբերութիւնը, կապիտալների աւելի ու աւելի կուտակման պատճառով և աշխատանքի տեսնիկական միջոցների, մեքենաների աւելի ու աւելի պարզացման շնորհով՝ ժամանակի ընթացքում ընդունում է աւելի ու աւելի խոշոր կերպարանք, գործարաններն ու արհեստանոցները շարունակ ընդարձակվում են իրանց չափով և նրանց մէջ աշխատող բանւորների թիւն էլ աճում է, աւելի խոշոր կապիտալիստը մրցման մէջ հարուածում է աւելի մանր կապիտալիստին և սրան քայքայելով, իւրացնում է սրա սեփականութիւնն էլ: Սեփականութիւնն այդպիսով անցնում է աւելի ու աւելի քիչ քանակութիւն կազմող անհատների ձեռք, մինչդեռ միւս կողմից, ընդհակառակն, անընդհատ կարգով աճում ու բազմապատկվում է ամեն սեփականութիւնից գուրկ մարդկանց թիւը, որոնք էլ դառնում են օրավարձ

բանւոր և հանդիսանում պրօլետարի: Այդպէս, բանւոր ընդհանրութեան թիւը շարունակ մեծանում է և նրա աշխատանքն աւելի մեծ ուժգնութիւն (intensité) ստանում, իսկ կապիտալիստներն, ընդհակառակը, թուով աւելի ու աւելի են պակասում և բոլորովին օտար յայտնվում աշխատանքի գործադրութեան մէջ: Կայ թէ չը կայ կապիտալիստ, աշխատանքն իր կարգովը կարող է տեսլ ու շարունակվել և արդիւնաբերել: Այդ բոլորից կապիտալիստն այլ ևս ոչ մի դեր չէ խաղում արդիւնաբերութեան գործողութեան ու գործադրութեան մէջ: Նոյն իր ձեռքով առաջացած խոշոր արդիւնաբերութեան կերպերն իրանց նկատմամբ նրան դարձնում են այլ ևս աւելորդ: Այսպէս, արդիւնաբերութիւնն արդէն ընդունելով հաւաքական ձեւ, վերջնականապէս դուրս է մոտնում կապիտալիստին իր միջից, դարձնում նրան բանւորների աշխատանքի շահագործող օտարակեր (պարագիրտ), իսկ աշխատանքի ու արդիւնաբերութեան գործադրութեան և ոյժի տէրեր դարձնում բանւորներին: Այդտեղից էլ առաջանում է այն դրութիւնը, թէ, ուրեմն, սեփականութիւնը պէտք է պատկանէ ընդհանրութեան և ամենքին, ամենքն էլ աշխատաւոր լինելու պայմանով: Կապիտալիստական արդիւնաբերութիւնը պէտք ունի աղատ ձեռքերի, որոնք բանւոր լինեն, որոնք կազմեն բանւոր ընդհանրութիւնը, որը գտնվէ կապիտալիստի տրամադրութեան տակ օրավարձի գնով: Այդ արդիւնաբերութեան եղանակներն այն երեւոյթն առաջացրին, որ գեղջկան, մանր արհեստաւորական բազմութեանը զրկեցին ամեն սեփականութիւնից և նետեցին նրան շուկան,

որ աշխուհեաւ նա միայն մի սեփականութիւն ունէր իր պարուստը հայթայթելու համար. դա — նրա ֆիզիքական ոյժն էր, որ և յայտնի օրավարձով ծախում էր դործատուին: Ժամանակի ընթացքում, ինչպէս վերեւ տեսանք, նոյն իրան կապիտալական արդիւնաբերութեան նիւթական պայմանները շնորհով, այդ բանասերը համախմբում են, կազմելով առանձին դասակարգ, պրօյէտարական դասակարգ: Դասակարգային կոիւն ալ ևս տեղափոխվել է նոր հողի վրայ՝ պրօյէտարիատի և կապիտալիստ դասակարգի մէջ: Բայց մենք արդէն տեսանք, որ արդիւնաբերութեան կերպերն էլ ընդունում են աւելի ու աւելի հաւաքական-սօցիալիստական կերպարանք և այդպիսով դրանց ընթացքն էլ հակառակում է կապիտալիստ դասակարգին: Ահա հէնց այդ նիւթական պայմանները դարձացնում են պրօյէտարիատի մէջ իր դասակարգային գիտակցութիւնն ու ինքնագործունէութիւնը և պատրաստում են նրան մի նոր հասարակական կացութեան համար:

Այդպիսով սօցիալիստական, հաւաքական կերպով կազմակերպութիւնն ինքն ծնունդ է առնում ներկայ կապիտալական կազմակերպութեան նիւթական պայմաններից և բնական կերպով առաջ դալիս իրեն տնխտաւորելի յաջորդ ներկայ հասարակական դրութեան: Եւ սօցիալիստական կազմակերպութեան մէջ էլ արդէն ինքն ըստ ինքեան չքանում է դասակարգային կոիւր, որովհետեւ չքացած կը լինի ամեն դասակարգ, և միջոց է տալիս ընդհանուր մարդկութեան կատարեալ ազատութեան, բարեկեցութեան՝ համերաշխութեան ու հաւաստրութեան սկզբունքների վրայ, սկզբունքներ,

որոնք առաջացել են և գործադրութիւն կը ստանան ուղղակի արդիւնաբերական, նիւթական յայտնի պայմանների ու յարաբերութիւնների շնորհով:

I V .

Այսպէս, մի ժողովրդի մէջ կեանքի հասարակական-բողաքական պայմանների փոփոխութեան պահանջ ծագում է միայն այն ժամանակ, երբ նրա կեանքի տնտեսական պայմաններում սկսում է առաջանալ օրգանական, ներքին փոփոխութիւն: Տնտեսական, նիւթական պայմանները միշտ պահանջում են իրանց իմաստի համապատասխան քաղաքական-հասարակական պայմաններ, կառուցվածք: Երբ այս վերջիններն ալ ևս յատնվում են արդեւք, խոչնդոտ տնտեսական նոր, ծագող պայմանների բնական ընթացքի, բնական դարձացման համար, անխուսափելի կերպով նրանք պէտք է ընկնեն, պէտք է վերանան:

Տնտեսական այդպիսի մի ներքին կերպարանափոխութիւն կատարվում է այժմ ընդհանուր հայութեան մէջ: Ամբողջ հայութիւնն, իր տնտեսական պայմաններով, ներկայումս գտնվում է այդպիսի պատմական բուպէում, երբ այդ պայմաններն աւելի ու աւելի քայլում են և տեղի տալիս նոր պայմանների: Գիւղական մանր սեփականատիրութիւնն ու տնտեսութիւնը՝ զնալով՝ աւելի ու աւելի կորցնում են իրանց նախկին մեծ ծաւալից: Խրված անվճարելի պարտքերի մէջ, ծանրաբեռնված հարկերով, որոնց սխտէմը (եղանակը) միանգամայն աւերիչ է և հարուած հարուածի վրայ է հասցնում գեղական արդիւնաբերութեան, ա-

ւելի ու աւելի սահմանափակելով գիւղացու ձեռքով մշակված հողի ծաւալն ու նուազեցնելով, օր. թիւրքաց Հայաստանում, արդիւնաբերութեան քանակութիւնը, հարկերի հատուցումը լինելով դրամապէս, մինչդեռ դրամի խիստ պակասութիւն միւս կողմից, — այդ պայմաններում հողն իրապէս դարձել է գիւղացու համար ոչ միայն ծանր բեռ, որ չէ տալիս ոչ մի շահ, այլ և մի շարաքաստիկ գործիք, որ ծառայում է միայն շահագործողներին — կառավարութեան, կալուածատէրերին, վաշխառուներին, պաշտօնեաներին: Եւ այդ հողն աւելի ու աւելի ընկնում է գիւղացու ձեռքից, անցնելով կամ վաշխառու, վաճառական, ունեւոր, կալուածատէր դասակարգի ձեռքը և կամ ընկած անմշակ: Գիւղացիներն էլ շարունակ թողնում են իրանց հօրենական արհեստը, թողնում հողը և պանդխտում գէպի արդիւնաբերական քաղաքները, որտեղ նրանք ուրիշ գործ չեն կարող անել, եթէ ոչ միայն գտնել գործ օրավարձով: Նրանք դառնում են այդպիսով վարձու բանուորներ: Ճիշտ է, որ այդպիսիներէր շատերը տագաւին չեն կորցրած իրանց հողը, որ ժամանակի ընթացքում է միայն կամաց-կամաց ընկնում վաշխառուի, կալուածատէրի, վաճառականի ձեռքը պարտքի փոխարէն, բայց դա միայն ժամանակի խնդիր է: Բացի այդ, ճիշտ է, սակայն, որ կան, ընդհակառակն, ամբողջ դաւառներ էլ, ուր գիւղացիների մէջ զգացվում է հողի խիստ պակասութիւն և կամ ուր գիւղացին սեփական հող չունի իսկապէս, այլ աշխատաւոր է կալուածատէրերի մօտ: Իրողութիւնն այն է, որ գիւղացիներէր շատերն արդէն կորցրել են իրանց

հողը, ուրիշները կորցնելու վրայ են, մինչդեռ դեռանց հաշին վաստակում են գիւղացի դասի բարեկեցիկ փոքրամասնութիւնը և ունեւոր դասակարգը: Այդ ամբողջ պրօցէսը (դարգացման ընթացքը) պատմականօրէն անխուսափելի է, իբրեւ հետեանք՝ մի կողմից հայութեան մէջ մուտք գործող արդիւնաբերական աւելի կատարելագործված միջոցների, որ գտնվում են ունեւոր դասակարգի ձեռքը, և միւս կողմից, կառավարութեան այն հարկային ու ֆինանսական սխտէմի, որ տիրապետում է երկրում: Այդպիսով գիւղացի դասի մի մասը, միշտ աւելի ու աւելի աճող քանակութեամբ, ըստիպված է լինում իր ապրուստը հայթայթելու համար, իր պարտքերը վճարելու յուսով, պանդխտել արդիւնաբերական քաղաքներ ու երկիրներ և շարունակ բազմացնել վարձու բանուորների, պրօլէտարիատի թիւը, որ արդէն ուղղակի կերպով գտնվում են գործաւնասութեան, կալուածատէրերի և առ հասարակ ունեւոր դասակարգի անմիջական ու խիստ շահագործութեան տակ: Այդպիսով հայութեան մէջ առաջանում է մի նոր դասակարգ, որ այսօր գտնվելով իր սկզբնաւորութեան մէջ, ժամանակի ընթացքում, առեւտրականութեան ու արդիւնաբերութեան աւելի զարգացման շնորհով մեր մէջ, երեւան կը գայ իբրեւ արդէն լիովին կազմված մի դասակարգ, բանւոր, պրօլէտարիատ դասակարգ, որ իր տնտեսական շահերով կատարելապէս հակառակ է ունեւոր դասակարգին: Միւս կողմից նոյն շաւիղի վրայ է նաեւ արհեստաւոր դասը, որ եւրօպական ու ներքին արդիւնաբերութեան մեքենական սխտէմի դէմ մրցել անկարող լինելով, այժմ արդէն քայ-

քայլում է և շարունակ աւելի քայքայվելով, նոյնպէս անցնում է պրօլէտարիատի շարքը: Արդիւնաբերական քաղաքներում արդէն հիմա էլ տասնեակ հազարների են հասնում հայ վարձու բանուորների թիւը:

Ժողովրդի ստորին խաւերի տնտեսական պայմանները պատճառ լինելով նոյն այդ խաւերի շարունակ քայքայման և կամաց-կամաց նրանցից կազմելով մի նոր դասակարգ՝ մի կողմից, միւս կողմից, ընդհակառակը, նպաստում են մէկ ուրիշ դասակարգի կազմութեան եւս, դասակարգ խոշոր վաճառականների, կալուածատէրերի, գործարանատէրերի, բանկատէրերի, մի խօսքով, բուրժուազիայի: Եւ մինչդեռ դիւղացի դասը շարունակ քայքայվում ու աւերում է, ունեւոր դասակարգն, ընդհակառակը, անդադար զօրանում է նոյն այն առաջին դասի հաշիւին, և, թէեւ համեստ շրջանակում, որքան այդ թոյլ են տալիս տիրապետող տէրութիւնների միապետական կարգերը, աւելի ու աւելի է ձեռք բերում յայտնի առանձնաշնորհումներ, արտօնութիւններ, լինի դա թիւրքիայում, լինի Ռուսաստանում-կովկասում: Այդ նոր զօրացող դասակարգն անդադար աւելի ու աւելի է գատւում Ժողովրդի ստորին խաւերից, ընդունում է աւելի որոշ կերպարանք, ներկայնում է հասարակութեան մէկ ինքնուրոյն մասը, որ իր տնտեսական շահերով ուղղակի հակառակ է Ժողովրդային ընդհանրութեան առհասարակ և բանւոր դասակարգին մասնաւորապէս: Շահագործել, շահագործել աւելի ու աւելի խիստ կերպով Ժողովրդային աշխատաւոր ընդհանրութեանը — ներքին իմաստը, ձգտումն ու տէնդէնցիան է բուրժուա,

ունեւոր դասակարգի: Արդիւնաբերութեան միջոցները, որ աւելի ու աւելի են անցնում նրա ձեռքը, աշխատաւոր ընդհանրութեան ենթարկում են այդ շահագործութեան և տեղի տալիս խիստ հակառակութեան այդ երկու դասակարգերի մէջ: Որքան աւելի զարգանայ մեր մէջ արդիւնաբերութիւնը, որքան նա ընդունէ խոշոր կերպարանք — գործարանական ու կալուածատիրական, — նոյնքան աւելի կը վերանայ դիւղական մասը սեփականութիւնը, աւելի տեղ տալով խոշոր սեփականատիրութեան, նոյնքան աւելի կը քայքայվէ արհեստաւոր դասն իր փոքրիկ արհեստանոցով, ուր ինքն աշխատաւոր է, աւելի ու աւելի տեղ տալով գործարանին: Գործարան ու խոշոր սեփականատիրութիւն, մի խօսքով, խոշոր արդիւնաբերութիւն ասել, նշանակում է ասել մեքենայագործ արդիւնաբերութիւն: Իսկ արդիւնաբերութեան այդ գործիքները — մեքենայ, ընդարձակ հող, գործարան — ունենալու համար պահանջվում է նիւթական մեծ ոյժ, կապիտալ, որ դրանով է միայն ունեւոր դասակարգի ձեռքը, մէկ ոյժ՝ գոյացած բանուորներին շահագործելուց: Ուրեմն խոշոր արդիւնաբերութեան զարգացումն առաջացնում է կապիտալիստ դասակարգի աւելի զօրացում ու զարգացում, իսկ այս վերջինի աւելի զարգացումը, հետեւաբար, պէտք է զարգացնէ պրօլէտարիատի թիւը, դիւղացի ու արհեստաւոր դասերին ջախջախելով իր նիւթական աւելի մեծ զօրութեամբ, շահագործելով նրանց և միւս կողմից իր գործարանների մէջ, իր հոգերի վրայ վարձու բանուորների աշխատանքի պէտք ունենալու պատճառով:

Դա է այն պատմական բնական պրոցեսը, որ սկսել է տեղի ունենալ հայութեան մէջ և որի առաջադիմական ընթացքն անխուսափելի է և միևնույն ժամանակ ինքն էլ պայման հայութեան ընդհանուր առաջադիմութեան: Հայութեան մէջ ծագող տնտեսական այդ նոր յարաբերութիւններն իրանց շարունակ զարգացումով՝ ազգն աւելի ու աւելի կը դառնն երկու մասի, երկու դասակարգի վրայ, կապիտալիստ ու պրոլետարիատ, որոնք հէնց այժմ, իրանց կադմութեան ներկայ ըսկզբնաւորութեան մէջ, ունեն միմեանց հակառակ տնտեսական շահեր, որ՝ գնալով՝ աւելի ու աւելի կը որոշվեն և վերջը կառնեն արդէն սուր կերպարանք:

Կայ սակայն մի քաղաքական պահանջ, որ ընդհանուր է հայ ունեւոր դասակարգին և ժողովրդային ընդհանրութեան շահերի համար: Այդ պահանջն է միապետական կարգերի ոչնչացումը, որոնք իրանց կառավարչական, հարկային ու ֆինանսական սխտէմներով (ձեւերով) վերոյիշած երկու դասերի զարգացման ու շահերի համար էլ արդելք են, աւերիչ են, վնասակար են և իրանց էութեամբ անհամապատասխան են հայութեան մէջ ծագող տնտեսական նոր յարաբերութիւններին: Սրանք այլ ևս պահանջում են հասարակական-քաղաքական նոր, բոլորովին տարբեր կարգեր՝ համաձայն այդ նոր յարաբերութիւնների էութեան, ներքին արամբանութեան: Ահա հէնց այդ նոր յարաբերութիւններն են, որ պատմական բեմի վրայ են հանել մի հայկական դատ, որը հայութեան տնտեսական և դրա զօրութեամբ, սուբեմն, նաև քաղաքական-հասարակական ընդհանուր առաջադիմութեան ու զարգացման

դատ է: Այդ դատն այսօր լուծման մի միակ ճանապարհ ունի. հայութիւնը պէտք է ձեռք բերէ քաղաքական ազատութիւններ, կառավարական սահմանադրական կարգեր, իբրև անհրաժեշտ միջոց, որ տնտեսական ծագող կերպերն են պահանջում իրանց զարգացման համար: Հայկական դատն այսօր յեղափոխական գործ է առաջացրել հայութեան մէջ, և այդ յեղափոխութիւնը քաղաքական է, այսինքն նրա անմիջական նպատակն ու հետեանքն է՝ յեղափոխել հայութեան վրայ տիրապետող քաղաքական կարգերը:

Հայութեան ներկայ տնտեսական իրականութեան միջոցին և պատմական այդպիսի բոլորում, ինչո՞ւմն է կայանում այն Հայերի, այսինքն սօցիալիստ-ռամկավարականների, մարքսիստների, գործունէութիւնն ու գերը, որոնք առաջնորդվում են միմիայն ժողովրդային աշխատուոր ընդհանրութեան շահերով, որոնք պաշտպան են այդ ընդհանրութեան տնտեսական, քաղաքական ու սօցիալական պատմական ձգտումներին: Հայ սօցիալիստները պէտք է ձգտեն ձեռք բերել ընդարձակ քաղաքական ազատութիւններ, սահմանադրական ռամկավարական կարգեր, որոնք են միայն համաձայն ժողովրդային ընդհանրութեան ներկայ շահերին, ինտէլէկտներին և ո՛չ թէ այնպիսի ահամանադրական դրութիւն, որ ի վերջոյ դառնայ միմիայն այլ և այլ քաղական, տնտեսական առանձնաշնորհումների ու արտօնութիւնների կարգեր՝ յօգուտ հայութեան միայն ունեւոր ու վարիչ դասակարգերի: Ժողովրդային ընդհանրութիւնը պէտք է ձգտէ ձեռք բերել իրան համար քաղաքական ընդարձակ իրաւունքներ, որոնք ա-

մեն մի հայ չափահաս քաղաքացուն միջոց տան ուղղակի կերպով լինելու ընտրող ու ընտրելի կառավարական մարմիններում և Օրէնսդիր ժողովում (Ազգային ընդհանուր ժողովում), որպէս զի ժողովրդային աշխատաւոր ընդհանրութիւնը կարողանայ ուղարկել իր ներկայացուցիչներին: Ուրեմն, Օրէնսդիր ժողովը պէտք է լինի հանրաժողովրդային: Ընդհանուր և ուղղակի ընտրութեան իրաւունք, որից էլ կախած են մամուլի, խղճի, խօսքի, գումարման, ընկերութիւնների և այլ քաղաքական ազատութիւններ — ահա թէ որոնք պէտք է լինեն այսօր մեր քաղաքական ամենագլխաւոր պահանջները՝ համաձայն ժողովրդային արդիւնաբերող ընդհանրութեան քաղաքական շահերին:

Ունենալով այդպիսի քաղաքական անմիջական պահանջներ, որ պահանջներն են ժողովրդային արդիւնաբերող ընդհանրութեան շահերի, ի՞նչ աշխատութիւններով պէտք է ձգտէ հայ սօցիալիստը նրանց իրագործման: Մենք գիտենք աղիւրի պատմութիւնից, որ ամենամի յեղափոխական պատմական ընդհանրութիւնն արդիւնաբերող ընդհանրութիւնն է, նա՛ է, աշխատաւոր ժողովուրդն է յեղափոխութեան անհրաժեշտ ու ամենաառաջնակարգ ոյժը, որ թափել է իր արիւնը, մոռացել է իր անձը, նահապետիվել է պատերազմներում և իր հօգիք բազուկով աղիւրի համար բացել ճանապարհ դէպի առաջադիմութիւն, դէպի զարգացում, դէպի ազատութիւն: Բայց սակայն իրան բաժին միշտ հասել է թշուառութիւն. տիրապետել է նրան օտարը, տիրապետել է նրան իր «հարազատ» թաղաւորը, իր ազգի ազնւականութիւնը, տիրապետել են

նրան ունեւոր ու վարիչ դասակարգերը — միշտ նա ինքը եղել է այդ ամենի կաթնատու կովը և այն գէնքը, որ այդ տիրապետող դասակարգերը գործածել են իրար դէմ մղած կռիւներում: Երբեք չէ եղել օրինակ, որ յեղափոխութիւն անողն ու յաղթանակողը չը լինի աշխատաւոր ժողովուրդը, բայց նրա այդ ընթացքից օգտվող գրեթէ միշտ եղել են ուրիշ դասակարգեր: Ներկայ պատմական ընդհանրութեան արդիւնաբերող ժողովրդի գէթ ամենաընդունակ մասը կարող է և պէտք է դիտակ լինի իր շահերին, իր օգտին, իր պատմական դերին, մի դեր, որ առաջացած է պատմականապէս, որը յեղափոխելով ներկայ կարգերը՝ պէտք է բանայ ճանապարհ մարդկութեան հետագայ զարգացման համար: Ի՞նչ կարող ենք եզրակացնել դրանից: Հետեւաւր — որքան ներում են հանգամանքները տալ արդիւնաբերող ժողովրդի ձեռքն այնպիսի գէնք, որ նպատաւոր է նրա շահերին: Ներկայումս այդ գէնքն է, որ հայ սօցիալիստը պէտք է տայ հայ ժողովրդային աշխատաւոր ընդհանրութեան: Բացատրել աշխատաւոր ընդհանրութեան իր պատմական դերը, իր սօցիալական-քաղաքական խնդիրներն ու շահերը, զարգացնել նրա դասակարգային դիտակցութիւնը, լուսաւրանել ու որոշել նրան իր քաղաքական իւրաքանչիւր պահանջը և այդպիսով դարձնել կողմնակից նրան իր շահերի համապատասխան յեղափոխութեան, պատրաստել նրա այդ անելիք յեղափոխութիւնը, և պրօպագանդայի ու ագիտացիայի հետ միաժամանակ՝ համախմբել ու կազմակերպել նրա ոյժերը մէկ ընդհանուր ու ամբողջական կազմակերպութեան մէջ, տալ

նրան միջոցներ ընդհանուր ապստամբութեան համար—
ահա հայ սօցիալիստ-ոսմակավարականի, հայ յեղափո-
խականի բռնելիք ընթացքն ու աշխատութիւնները:

Այդ ընթացքով ժողովրդային աշխատաւոր ընդ-
հանրութեան ճշմարիտ պաշտպանները, նրա պատմա-
կան ձգտումներն արտայայտելները, հայ սօցիալիստ-
ոսմակավարականները մի կողմից պատրաստելով նրան
ընդհանուր ապստամբութեան համար՝ յանուն քաղա-
քական ոսմակավարական սահմանադրութեան, միւս
կողմից կը կատարեն մի բուն սօցիալիստական գործ-
հայ բանւորներէից, այդպիսով, նրանք պատրաստում
են, կազմակերպում են «ապագայի զիմադրական կու-
սակցութիւնը», որին՝ ձեռք բերած ոսմակավարական
սահմանադրական պայմանները «կը ծառայեն իբրեւ
գործիք» մղելու համար՝ միասնական կարգերի տն-
կումից անմիջապէս յետոյ՝ իր դասակարգային կռիւը
չարհերով իրան հակառակ իշխող դասակարգերի դէմ
ու ձախ սօցիալիստական կազմակերպութեան հաստա-
տութեան:

Բ Ա Տ Ի Ն Բ .

ԴԱՐՁԵԱԼ ՄՕՏԱԿԱՅ ՆՊԱՏԱԿ.— ԴԱՐՁԵԱԼ ՔԱՂԱ-
ՔԱՑՈՒ ԵՒ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱԻՈՒՆՔՆԵՐԻ ՄԱ-
ՍԻՆ.— ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆ.— ԱՇԽԱ-
ՏԱՌՐ ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԻԹԻՒՆ.—
ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ.

I .

Առհասարակ, երեք բռնակալական լծի տակ գլու-
նվող ընդհանուր հայութեան մէջ տեղի ունենալով
տնտեսական, արդիւնաբերական մանր ձեւերի ներքին
կերպարանափոխութիւն դէպի խոշոր ձեւ արդիւնա-
բերութիւնը, նա բնական պահանջ ունի վերացնելու
այն բոլոր քաղաքական պայմանները, որոնք ներկա-
յումս իրանց գոյութեամբ արգելք են հանդիսանում
այդ կերպարանափոխութեան պրօցէսին ու տնտեսական
զարգացման: Դա՝ մի կողմից: Միւս կողմից ծագում
է նոյնչափ բնական պահանջ այնպիսի նոր քաղաքական
պայմաններէ՝ հաստատման, որոնք, արդիւնաբերու-
թեան այդ նոր մուտք գործող կերպերին, միջոցներ
տան ազատաբար աճելու ու զարգանալու: Այստեղից
այն հետեւութիւնը թէ՛ երբ մի երկրում մուտք են գոր-
ծում արդիւնաբերութեան նախկիններից տարբեր
կերպեր, ձեւեր, այդ երկրի քաղաքական պայմաններն
էլ պէտք է փոխվեն և վերակազմվեն արդիւնաբերու-
թեան այդ նոր, այդ մուտք գործող կերպերի համա-
պատասխան քաղաքական պայմանների վրայ, որոնք

էլ իրանց կողմից նոյնպէս տարբեր են նախկին քաղաքական պայմաններէ: Այսպէս, արդիւնաբերութեան ձեւերի կերպարանափոխութեանն անխուսափելի, ճակատադրական կերպով պէտք է յաջորդէ քաղաքական, հասարակական ու իրաւական կայութեան ընդհանուր կերպրանափոխութիւն:

Այս կամ այն ազգի կուլտուրական դարգացման, քաղաքակրթութեան աստիճանը որոշելու համար պէտք է նայել, թէ այդ ազգի մէջ արդիւնաբերութեան ինչպիսի կերպեր են տիրապետում և ո՛րչափ ընդարձակ է այդ կերպերի ծաւալը: Այն ազգերը, որոնց մէջ գոյութիւն ունի խոշոր արդիւնադործութիւնը, այսինքն հաւաքական, մեքենագործ, գործարանական արդիւնադործութիւնը, հանդիսանում են իրրե կուլտուրայէս աւելի դարգացած, կանգնած են քաղաքակրթութեան աւելի բարձր աստիճանի վրայ, ինչպէս օրինակ Անգլիան, Ֆրանսիան և այլն, քան այն ազգերը, որոնց մէջ արդիւնաբերութեան տիրապետող կերպերը մնան են, ինչպէս օրինակ հայ ժողովուրդը: Այն դէպքում, երբ այս կամ այն ազգի մէջ մանր արդիւնադործութեան կերպերը այլ ևս անկարող լինելով բաւարարութիւն տալ հասարակութեան փոխված ու աւելի աճող ամեն տեսակ կենսական պահանջներին ու պէտքերին, սկսում են կամաց-կամաց քայքայվել, վերանալ, այն ժամանակ բնական կերպով սկսում են առաջ գալ ու զարգանալ այդ ազգի մէջ արդիւնադործութեան տարբեր, խոշոր կերպեր՝ աւելի գոհացնող հասարակութեան պէտքերը: Եւ կամ թէ այն դէպքում, երբ մէկ ազգի խոշոր արդիւնադործութեան արդիւնները,

աւելի կատարելագործված, աւելի առատ ու աւելի աճան, սկսւմ են մուտք գործել ու վաճառանոց բանալ մէկ ուրիշ ազգի մէջ, որը դեռ դանդաղ է մանր արդիւնադործութեան շրջանում, այս վերջինը չէ կարողանում դիմանալ առաջինի մրցման, նա դատապարտվում է քայքայման, և մրցել կարողանալու համար նա ճգնում է իր մէջ էլ առաջացնել ու զարգացնել համանման գէնք՝ խոշոր արդիւնադործութեան կերպեր: Նա օտար խոշոր արդիւնադործութեան ազդեցութեան տակ՝ ինքն էլ իւրացնում է մի և նոյն՝ խոշոր արդիւնաբերութեան՝ կերպերը: Այդ երկու դէպքումն էլ այն կերպերը քանքայման վրայ են և սկսում է նրա մէջ մուտք գործել խոշոր արդիւնադործութիւնը, կամաց-կամաց իր միջից առաջացնում է երկու որոշ դասակարգ, երկու տարբեր և իրար հակառակ հասարական-նիւթական շահ ու հոսանք: Մի դասակարգն այն է լինում, որ աջողում է աչի դառնալ նիւթական ոյժի, միւսն այն, որ ընդհակառակն իր ունեցած փոքրիկ կտոր հողն էլ կամ արհեստանոցն էլ չէ կարողանում ընդարձակել ու նորաձե արդիւնաբերութեան պայմաններում դնել, այլ կորցնում է նրանց, կորցնում է իր այդ փոքրիկ ուժերն էլ: Այդպէս գոյանում են բուրժուա, կապիտալիստ, ունեւոր դասակարգը և աշխատուոր, արդիւնաբերող, սեփականագործ, պրօլետարիատ դասակարգը: Վերջիշած երկու դէպքումն էլ՝ եթէ, այդ դասակարգերը սկսելով կայմվել, դրանցից վերջին, պրօլետարիատ դասակարգը սկսում է պահանջ ունենալ ինքնապաշտպանութեան, իր գոյութեան համար փնտոելով աշխատութիւն ու դրա համար ծա-

խելով իր երկու բանող ձեռքերը, իր Փիղիքական սյ-
 փերը, միւս՝ բուրժուա դասակարգն՝ օգտվելով պրո-
 ւէտարիատի այդ պահանջից, ճշնում է տիրապետող
 լինել երկրում և իր շահերի համաձայն կազմել երկրի
 հասարակական ու տնտեսական, իրաւական ու քաղա-
 քական պայմանները: Սա պահանջ է գրում այնպիսի
 պայմանների, որոնք խոշոր արդիւնաբերութեան մի-
 ջոց տան զարգանալու ազատ ու անարգել կերպով:
 Պահանջ է լինում հաղորդակցութեան դիւրութիւնների
 (երկաթուղիներ, ծովեզրային առևտրական քաղաքներ,
 չողենաւեր, խճուղիներ, հեռագրական թելեր, կանո-
 նաւոր պօստ և այլն, և այլն) մեծ վաճառանոցների,
 գործարանների, բանկերի, առևտրական, ակցիօներա-
 կան ընկերութիւններ հաստատելու, բնական ու ար-
 ուեստական բերքերի ազատ արդիւնաբերութեան ու
 շահագործութեան իրաւունքներն ու միջոցներն ունե-
 նալու, վաճառաչաճ քաղաքներ ընդարձակելու, կեն-
 սական յարմարութիւնները շատացնելու և այլն, և
 այլն: Այդ բոլոր պահանջները փոխադարձաբար պայ-
 մանաւորում են միմեանց իրազործումը: Իսկ այդ ի-
 րազործման համար անհրաժեշտ է դառնում այն, որ
 քաղաքական, կառավարական ղեկն անցնէ այդ պա-
 հանջներն ունեցող բուրժուա դասակարգի ձեռքը, դա-
 դարէ այդ ղեկը մի միապետի բացարձակ սեփականու-
 թիւնն ու գործիքը լինելուց: Այդտեղից է, որ ծագում
 է ներկայացուցչական ազգային ժողովի և քաղաքական
 ազատութիւնների, այսինքն քաղաքացու ու մարդու ի-
 րաւունքների պահանջն առհասարակ և դա՝ մասնա-
 ւորապէս՝ այնպիսի չափի ու սահմանով, որ բուրժուա

դասակարգն հանդիսանայ բացարձակ իշխողն ու տէրը
 երկրի: Այդտեղից է, կառավարական ղեկը ձեռք գցե-
 լու պահանջը և այն գործադրելու համար ի նպաստ
 իր՝ բուրժուա՝ դասակարգի տնտեսական շահերի, որ
 անհրաժեշտութիւն է ծագում իրազործումն այնպիսի
 հասարակական-քաղաքական կարգերի, որոնք պէտք
 են այդ շահերի զարգացման, որոնք վերացնեն բոլոր
 նախկին հասարակական-քաղաքական պայմանները,
 քանի որ որոնք արգելք են բուրժուա դասակարգի
 զարգացման և նրա տնտեսական պահանջների ու նիւ-
 թական գօրացման, ուրեմն խոշոր արդիւնազործու-
 թեան զարգացման:

Եւ այդ ժամանակ պատմական այնպիսի մի բու-
 պէին, եթէ արգելքները շարունակեն գոյութիւն ունե-
 նալ և աւելի ու աւելի զգացնեն իրանց ծանրութիւնը,
 իրանց զիմադրութիւնը, աւելի ու աւելի նեղեն ու ճնշեն
 աճելու ու տիրելու ընդունակ և տնտեսական առաջա-
 դիմութեան ոյժը կրող նոր դասակարգի պատմական
 տնտեսական ձգտումների իրազործման — այդ ժամա-
 նակ բնական կերպով առաջանում է արգելքները բռնի
 կերպով ոչնչացնելու, հանրակացութիւնը բռնի կեր-
 պով յեղափոխելու պահանջը: Այդ ժամանակ հնչում
 է յեղափոխութեան ժամը: Այդ յեղափոխութիւնը դառ-
 նում է անխուսափելի և միանգամայն վերանորոգիչ,
 առաջադիմական, այսինքն սահմանող հասարակական
 նոր օրէնքներ, նոր կարգեր, որոնք քանդում են հին
 կարգերի շատ աւելի նեղ սահմանները և նպաստում
 հասարակութեան, ազգի շատ աւելի մեծ՝ քան առաջ՝
 մասի կեանքի պահանջների իրազործմանը, շատ աւե-

լի ընդլայնում հասարակութեան ինքնազործութեան, ինքնուրոյնութեան ու ձգտումների աստարչգր կեանքի ամեն ճիւղերում: Այդպիսի պատմական վայրկեանին պայթեցաւ Փրանսական մեծ Յեղափոխութիւնը, որը հիմնովին յեղաշրջեց հանրակեցութեան նախկին բուր, թէ՛ հասարակական, թէ՛ քաղաքական, թէ՛ տնտեսական և թէ՛ մասնաւոր (intime) կերպերն ու յարաբերութիւնները: Անցեալ դարու վերջերի այդ մեծ Յեղափոխութիւնը, գործն էր ծագող և արդէն բաւական հասունացած բուրժուա դասակարգի, բուրժուադիւաի: Այդ Յեղափոխութիւնը պատմական արդիւնքն էր բուրժուա դասակարգի բնական ձգտումների, այն է՝ ղիշել իր զարգացման և իր նիւթական ոյժերը, կապիտալը կաշկանդող հասարակական շղթաները: Եւ իբրեւ իր այդ ձգտումների արդիւնք ու գործադրութեան միակ ու անհրաժեշտ քաղաքական պայման՝ բուրժուադիւան իր մեծ Յեղափոխութեան որոշումով յայտարարեց աշխարհում մարդու և քաղաքացու իրաւունքները, քաղաքական ազատութիւնները, որ այնուհետեւ օժիտ եղաւ ամբողջ քաղաքակիրթ և զարգացման ձգտող ազգերին, մարդկութեան, իբրեւ «անրոնարարելի ու բնական իրաւունքներ» ամեն մարդու, ամեն ազգի մէջ: Եւ այդ հասարակական նոր օրէնքները, նոր կարգերն ու նոր սկզբունքները, միջոց տալով խոշոր արդիւնազործութեան ազատ զարգացման, ամենախիստ յեղափոխական պայմաններ եղան ի նպաստ քաղաքակիրթ մարդկութեան ընդհանուր առաջադիմութեան ու զարգացման: Բուրժուադիւան անցեալ դարու վերջերն այն պատմական մեծ դերը կատարեց, ինչ որ

առաջիկային պէտք է խաղայ արդիւնաբերող դասակարգը, պրօլետարիատը: Եւ այս վերջինս կոչված է դատ աւելի մեծ դեր կատարելու. բուրժուադիւան յեղափոխութիւնը եղաւ ազգութեան հիման վրայ՝ յանուն ի՛ր դասակարգային տիրապետութեան, պրօլետարիատի սօցիալական յեղափոխութիւնը կատարվելու է յանուն մարդկութեան և մարդկութեան ինքնիշխանութեան:

II .

Այսպէս, հայութեան մէջ սկսած լինելով արդիւնաբերութեան կերպերի ներքին որոշ կերպարանափոխութիւն՝ ղէպի արդիւնաբերութեան խոշոր կերպեր և հէնց դրա շնորհով էլ պահանջ ծագելով հայութեան ընդհանուր կուլտուրական առաջադիմութեան — քաղաքական ազատութիւնների, քաղաքացու և մարդու իրաւունքների ձեռք բերելը հանդիսանում է նրա, հայութեան, համար իբրեւ պատմական պահանջ: Իսկ այս էթէ՛ այդ պահանջի իրականացումն՝ նշանակում է ուղնչացումն ինքնիշխանական, միապետական կարգերի ընդհանուր հայութեան վրայից, Թիւրքահայ Դատի վերաբերութեամբ այդ կարգերի ողնչացման ու քաղաքական ազատութիւնների ձեռք բերելու պահանջի հետ և հէնց իբրեւ հիմնական պայման այդ պահանջի գործադրութեան՝ Թիւրքահայերի քաղաքական ու ազգային զատումն է Թիւրքիայից, նրանց ազգային անկախութիւնն է. Թիւրքահայերի ազգային անկախութիւնը մէկ իրական, մի պատմական անհրաժեշտ հարկաւորութիւն է, մի կենսական պայման է նրա գոյութեան,

նրա ազգային կազմութեան, նրա ազգային ու մարդկային առաջադիմութեան համար: Հետեւաբար, այդ պահանջն էլ յայտնվում է իբրեւ մի պայմանաւորող անհրաժեշտ դրութիւն թիւրքահայերի քաղաքական իրաւունքների իրականացման:

Այսպէս յանգեցանք այն կէտին, թէ միապետական, ինքնակալական կարգերի տապալումն և քաղաքական ազատութիւնների, սահմանադրական կարգերի հաստատումն—պատմական ու կենսական պահանջն է հայութեան: Բայց այստեղ աշխատաւոր արդիւնաբերող դասերի, ժողովրդի առաջադիմութեան ու շահերի տեսակէտից ծագում է մի հիմնական խնդիր: Տեսնենք թէ ինչումն է կայանում այդ խնդիրը:

Արդէն գիտենք, որ խոշոր արդիւնագործութեան ամման ու զարգացման պահանջն առաջացնում է մարդկային ու քաղաքացու իրաւունքների, քաղաքական ազատութեան հաստատութեան պահանջը: Գիտենք նոյնպէս, որ խոշոր արդիւնագործութեան կապիտալական կերպերը կը զարգացնեն հայերիս մէջ այն՝ լոկ օրավարձով ապրող և բացի իր երկու ձեռքից ուրիշ ոչինչ սեփականութիւն չունեցող՝ ժողովրդային ընդհանրութիւն կազմող աղքատ ու աշխատաւոր դասակարգը, որ կոչվում է պրօլետարիատ: Եւ այսպէս տեսնում ենք, որ մի կողմից խոշոր արդիւնաբերութեան զարգացումը պայմանաւորում է հայութեան քաղաքական ազատութիւնների իրականացումն ու տնտեսական զարգացումը և ուրեմն նպաստում նրա ընդհանուր առաջադիմութեանը. բայց միւս կողմից շատ անակաճող ազգային հարստութիւնը նա կը դցէ մէկ

սոսանձնաշնորհված դասակարգի ձեռք և ահադին քանակութեամբ կը բազմացնէ աղքատ, վարձուր աշխատաւորների, պրօլետարիի թիւը: Դա է խոշոր արդիւնաբերութեան զարգացման բնական ընթացքը. այդպէս է նա կատարվել ու կատարվում է քաղաքակրթված ազգերի մէջ: Դա էլ կը լինի նրա ընթացքը և Հայոց մէջ. ուր կապիտալական խոշոր արդիւնաբերութեան կերպերն արդէն դրել են «իրանց բոյնը»: Ահա հէնց այդ կէտը հայ ճշմարիտ առաջադէմ յեղափոխականներին, սօցիալիստներին պարտաւորեցնում է իրանց յեղափոխական ներկայ աշխատութիւնը նախագծել ու որոշել հայկական տնտեսական իրականութեան համապատասխան կերպով: Միանգամ սկսել են դոյութիւն ունենալ կապիտալական արդիւնաբերութեան կերպեր, որոնք ձախտադրական կերպով պէտք է ստեղծեն հայ պրօլետարիատ դասակարգ, որն այսօր ծագում է և՛ գնալով՝ շարունակ պիտի աճէ ու մեծնայ՝ շնորհով նոյն արդիւնաբերութեան կերպերի անընդհատ զարգացման, — հէնց դրա հիման վրայ մեր, սօցիալիստներին, այսօրւան քաղաքական պահանջները պէտք է համապատասխան լինեն այդ ծագող դասակարգի, աշխատաւոր ընդհանրութեան շահերին: Մենք պէտք է ձգտենք ձեռք բերել այնպիսի քաղաքական կերպեր, որ տան միջոցներ անմիջապէս նախաձեռնելու աշխատաւոր դասակարգի շահերի համաձայն՝ հասարակական աշխատութեան: Այդ պատճառով մեր այսօրւան յեղափոխական աշխատութիւնն էլ պէտք է ունենայ այնպիսի ընթացք ու եղանակներ, որ կարող լինենք ձեռք բերել մեր ապագայ աշխատութիւնը դիւրացնող քաղա-

քական կերպեր: Այդ կէտերից ուղղակի առաջանում է այսպիսի եզրակացութիւն. — պէտք է պարզել ու որոշել, թէ ի՞նչ քաղաքական կերպեր են հարկաւոր, որոնք նպաստելով հայութեան տնտեսական ու կուլտուրական զարգացման ընդհանրապէս, այլ և, համաձայն լինելով հայկական իրականութեան, ստեղծեն նպաստաւոր պայմաններ հայ աշխատաւոր ընդհանրութեան շահերի ու ձգտումների ազատ արտայայտութեան և նրանց համապատասխան աշխատութեան համար:

Մենք տեսանք, որ հայութեան տնտեսական զարգացման համար անհրաժեշտ է ձեռք բերել քաղաքական ազատութիւններ: Բայց այդ ասելով զեռ ամեն բան չէ պարզվում: Դրանով միայն հասկացվում է յայտնի քաղաքական պայմանների դոյութեան հարկաւորութիւնը, մինչդեռ այդ պայմանների գործնական արտայայտութիւնը կարող է լինել սահմանափակ, որպէս կարող է լինել նաև ընդարձակ. այսինքն սահմանադրական կարգերը կարող են տալ ժողովրդին մարդու և քաղաքացու իրաւունքներ սահմանափակ և կամ ընդարձակ ծաւալով: Դրա մասին մենք արդէն ակնարկեցինք աւելի վերը: Աշխատաւոր ընդհանրութեան շահերի տեսակէտից՝ մենք պէտք է ձգտենք ձեռք բերել քաղաքական ընդարձակ ազատութիւններ, ընդարձակ ռամկավարական սահմանադրութիւն, ռամկավարական քաղաքական կերպեր: Ձեռք բերելով այդպիսի քաղաքական պայմաններ, մի կողմից արդէն ստեղծվելով միջոցներ տնտեսական ազատ զարգացման համար և առաջադիմութեան շաւղի վրայ դնելով առհասարակ հայութեան կուլտուրական կեանքը, միւս

կողմից աշխատաւոր ընդհանրութիւնը կը զարգանայ քաղաքականապէս, ընդհանուր և ուղղակի քուէարկութեան իրաւունքի միջոցով կարող կը լինի միջամտել քաղաքական գործերում, միջոցներ կունենայ մաքառելու կապիտալի ճնշումների դէմ համախմբվելու, միանալու ու կազմակերպվելու իրրեւ մէկ առանձին դասակարգ՝ իր առանձին շահերով, որպէս զի այդպիսով պատրաստ է իր մարդկային, հասարակական ու տնտեսական բարօրութեան ճշմարիտ, վերջնական ազատման յաղթանակը: Բացի այդ, ռամկավարական քաղաքական կերպերը միջոց կը տան աշխատաւորներին հովանաւորող օրէնքներ՝ բանւորական օրէնադրութիւն հաստատելու, զգալի կերպով մեղմացնելու այն չարիքները, որ ճակատագրական կերպով պատճառում է կապիտալական արդիւնաբերութիւնը և կարճացնելու կապիտալի տիրապետութեան չրջանի տևողութիւնը:

Ահա թէ ինչու համար ենք պահանջում քաղաքական ընդարձակ ազատութիւններ, ռամկավարական ընդարձակ սահմանադրութիւն, որն արդէն ինքն ըստ ինքեան կը ծառայէ ամբողջ ազգիս ազատ առաջխաղացութեանը դէպի ընդհանուր բարօրութիւն:

Մեր մինչև հիմա ասածներէց յետոյ զալիս ենք այն եզրակացութեան, թէ հայ յեղափոխութեան անմիջական, մօտակայ նպատակն է՝ վերացումն միապետական, ինքնիշխանական բոլոր կարգերի և ձեռք բերել ռամկավարական քաղաքական ազատութիւն: Մեր մինչև հիմա ասածներից յետոյ նոյնպէս որոշվում է, թէ յեղափոխական որպիսի աշխատութիւն է պէտք: Մեր աշխատութիւնը պէտք է կենտրոնացնենք հայ աշ-

խառաւոր ընդհանրութեան վրայ, ինչպէս տարածելով նրա մէջ յեղափոխութեան իմաստի ու նպատակների դադափարներն ու սկզբունքները, նոյնպէս պատրաստելով նրա մէջ ընդհանուր ապստամբութեան ոյժը, կազմակերպութիւնը: Այժմ հայ աշխատաւոր ընդհանրութիւնը կազմված է երկու գլխաւոր մասից - մէկը՝ փոքրամասն, քաղաքային բանւորները, միւսը՝ բնակավայրային մեծամասնութիւնը՝ գիւղացիները: Մենք ունենք խոշոր արդիւնաբերութեան կենտրոն կազմող վայրեր, ուր բանւորների շրջաններում պէտք է տարածել ու բացատրել նրանց քաղաքական ու տնտեսական շահերի սկզբունքներն ու գաղափարները, լուսաբանել սոցիալիստական ձգտումների նշանակութիւնը նրանց շահերի վերաբերութեամբ և կազմակերպել նրանցից բանւորական խմբեր՝ ընդունակ յեղափոխութեան ժամանակ պաշտպան լինելու իրանց քաղաքական ուսման վարական պահանջների և այդպիսով յօգուտ աշխատաւոր ընդհանրութեան ճնշում ու ազդեցութիւն դրծելու յեղափոխական անցքերի ընթացքի վրայ: Բնակելով քաղաքներում ու դրանով կուլտուրայէս աւելի հասունացած քան գիւղացիները և մի և նոյն ժամանակ սոցիալիստական ձգտումներն ուղղակի արդիւնք լինելով բանւորական շահերի, հայ բանւորները յայտնվում են յեղափոխութեան ոյժերի գլխաւոր տարրը: Յետոյ կայ գիւղացի ժողովուրդը: Եթէ սա իր տնտեսական տարբեր պայմանների շնորհով զնդունակ չէ իւրացնելու սոցիալիզմի գաղափարները, սակայն իր հասարակական դրութիւնը, իր ձգտումներն ու շահերը միանգամայն մեծ դիւրութիւն են տալիս նրան ըմ-

բռնելու ուսման վարական կերպերի պահանջը: Եւս աւելի: Նրա առաւել ընդունակ մասը, մտածելու կարող գիւղացիները կը յայտնվեն ջերմ ջատագով այդ կերպերի հէնց այն պատճառով, որ դրանք տալիս են միջոցներ արմատականապէս բարեկարգելու գիւղական ժողովուրդի հարկային սխառէմն ու հողային յարաբերութիւնները և օժտում են նրան քաղաքական ընդարձակ իրաւունքներով: Ռամկավարական քաղաքական կերպերն ըմբռնելով, գիւղական ժողովուրդի հասկացող մասը յեղափոխութեան միջոցին՝ իր դասի բազմաթիւ լինելու շնորհով՝ յայտնի հանգամանքներում կարող է մինչև անգամ վճռական դեր կատարել յօգուտ այդ կերպերի հաստատութեան: Հետեւաբար, յեղափոխութեան նպատակաշարմար ելքի աջողութիւնները դիւրացնելու համար՝ միանգամայն անհրաժեշտ է՝ գիւղական ժողովուրդի մէջ ապստամբական ոյժեր կազմակերպելով հանդերձ՝ ընդարձակ պրօպագանդա տնել ուսման վարական սկզբունքների ու գաղափարների, գեղջկական դասի տնտեսական դրութեան բարելաման պայմանների ու անհրաժեշտ պահանջների, նրա աշխատութիւնն օրէնքներով հովանաւորելու և հասարակական ու կառավարական օժանդակութիւններ ձեռք բերելու մասին և այլն: Այդպիսով է, որ գեղջկական դասը, գէթ նրա հասկացող մասը, ուղղակի կերպով կը շահագործուի ի նպաստ յեղափոխութեան և կը ձգտէ իր շահերի իրականացման, բարենորոգումներ (որոնք զետեղած ունենք կուսակցութեան Ծրագրի տնտեսական բաժնւմ), որոնք կարող են իրաւործում ստանալ միմիայն ուսման վարական ընդարձակ սահման-

նադրութեան կարգերի մէջ, երբ աշխատաւոր ընդհանրութիւնը կարող է քաղաքական ամեն իրաւունքներ ազատ կերպով գործածել և այդպիսով ազդել երկրի կառավարական գործերի ու օրէնքների վրայ:

Ահա՛ այն մօտակա նպատակը, որի իրագործման պէտք է ձգտէ Կուսակցութիւնս. ահա՛ այն պրօպագանդական ու ազիտացիական յեղափոխական աշխատութիւնը, որ պէտք է անի նա, զրա հետ միասին քաղաքական ընդարձակ ազատութիւնների պրօպագանդա անելով ազդել միւս, աւելի բարձր իստերում եւս:

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

ՀՆԶԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ

ԳԱՂՈՒԹԱՀԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

(Տեղ Ընդհ. Պատգմ. Ժողովի որոշումը 1925թ.)

«Նկատի ունենալով Հայ Ժողովուրդի ստուար մէկ զանգուածին եղերական ու հալածական վիճակը, իր ապրած օտար երկիրներու մէջ, նոյն իսկ քաղաքացիական տարրական իրաւունքներէն զրկուած ըլլալու հանգամանքը, այդ երկիրներէն արտաքսուելու սպառնալիքն ու վտանգը եւ ապաստարան մը չի գտնելու պարագան, եւ նկատի ունենալով գաղութներու հայ աշխատաւորութիւնը որպէս ամբողջութիւն, անդեկավար չի ձգելու եւ անոնց մէջ ազգայնական կուսակցութիւններու կողմէ խորհ. Հայաստանի դէմ ըլլալիք ձեռնարկներու խմորումներուն դէմ արգելք հանդիսանալու անհրաժեշտութիւնը, Յ. Դ. Հնչակեան Կուսակցութիւնը կը պահէ իր հաւաքական կազմն ու գոյութիւնը եւ ազգամիջեան կազմակերպչական դրութիւնը, կը գործէ ո եւ է երկրի մէջ լեկալ հողի վրայ, եւ իր գործունէութիւնը կը կեդրոնացնէ հայ աշխատաւորութեան մէջ մարքսիստական գաղափարները տարածելու, համաշխարհային ընկերային յեղափոխական կենդանի մէկ թելը եղող խորհ. Հայաստանը ամէն կերպ զօրացնելու եւ այս կերպով միջազգային ընկերային յեղափոխութեան յաղթանակին իր զոհութեան ու պարտականութեան բաժինը բերելու աշխատանքին մէջ»



ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0202343

